

Osmanlı Askerî-Malî Tarih Kaynaklarından Sefer Ruznamçe Defterleri ve Bütçelerinin Kaynak Değeri Üzerine İncelemeler (XVI. Yüzyıl Sonu ve XVII. Yüzyıl İlk Yarısı)

Some Reviews Regarding the Resource Value of Campaign Ruznamçe Registers and Budgets from the Ottoman Military-Financial History Sources (Late XVI. Century and Early XVII. Century)

Süleyman Polat*

Özet

Osmanlı Devleti'nin savaşlarda başarı kazanmasının en önemli sebeplerinden biri sefer organizasyonlarını başarılı bir şekilde yürütmesiydi. Bir seferin başarılı şekilde yürütülmesi için birden fazla ve bazen birbirinden bağımsız hazırlıkların yapılması gerekmekteydi. Sefer esnasında bu organizasyonu eksiksiz ve muntazam yürütebilmek için elzem olan ihtiyaçlardan biri ise yeterli hazinenin sağlanabilmesiydi. Osmanlı Sefer organizasyonlarında en önemli gereksinimlerden olan sefer hazinesine dair en önemli kaynak sefer ruznamçeleri ve bu kayıtlar kullanılarak oluşturulan icmaller yani sefer bütçeleridir. Bu çerçevede bu makale iki ana konu üzerinde odaklanmıştır. Bunlardan ilki sefer ruznamçeleri (ve bütçelerinin) benzer nitelikteki kaynaklarla kıyaslanarak, fiziki özelliklerinin tanıtılıp açıklanmasıdır. İkinci üzerinde durulacak nokta ise sefer ruznamçelerinin (ve icmal yahut bütçelerinin) bir sefer hazinesine dair içeriğinin tespitidir. Devamında, tespit edilen içeriğin yanında, bu kaynakların Osmanlı askerî-malî tarihi için hangi açılardan önemli olduğunu gösteren izahlar yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ruznamçe, Sefer Ruznamçesi, Sefer Bütçesi, Osmanlı Askerî-Malî Tarihi, Osmanlı Maliyesi

Abstract

One of the main reasons of the success of the Ottoman Empire in wars was the successful campaign organizations. It was necessary to carry out more than one and sometimes independent preparations to be successful in a campaign. Providing the adequate finance was one of the key requirements to conduct this organization flawlessly and properly during the campaign. The most important sources about the campaign treasure which is the most crucial requirement in Ottoman campaign organizations are campaign ruznamçes and icmals that are campaign budgets obtained by using these records. In this context this study focuses on two main points. Firstly, it aims to introduce and explain the physical specifications of campaign ruznamçes (and budgets) by comparing and contratsing them with similar sources. Secondly, this study aims to clarify the content of the campaign ruznamçes (and icmal or budgets) regarding a cer-

* Yrd. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-mail: suleymanpolat@hotmail.com

gazi

Akademik
Bakış
241
Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

tain campaign treasure. Eventually, in addition to the clarified content, some explanations regarding the importance these sources in terms of Ottoman military-financial history will be made and thus the source value of campaign ruznamçe registers will be indicated.

Key words: Ruznamçe, Sefer Ruznamçesi, Sefer Bütçesi, Osmanlı Askerî-Malî Tarihi, Osmanlı Maliyesi

Giriş

En basit tarifiyle ruznamçe Osmanlı Devleti'nde malî bürolarda günlük gelir-gider hesabının tutulduğu defterlere verilen addır. Farsça kökenli olan bu kelime, rûz gün, nâmçe ise defter anlamına gelen kelimelerin birleşmesinden oluşmuştur. Şekilsel olarak bakıldığında ilk göze çarpan Osmanlı malî kayıtlarında kullanılan siyakat yazısının kullanılmış olmasıdır. Hint Moğol Devleti'nden batıya İran'a oradan da Osmanlılara geçen bu yazı sitiline Osmanlılar kullanırken kendilerine özgü bir biçim vermişlerdir. Genellikle siyakat yazısının kullanıldığı ruznamçe defterlerinde çalışma kapsamında incelenen defterlerin hepsinde sayısal veriler, sayılarının Arapça okunuşlarının kendine özgü kısaltmalarından meydana gelen, siyakat rakamları ile kaydedilmişti¹.

Osmanlı Devletinde asıl hazine muameleleri için tutulan ruznamçe defterlerinin yanında defterdarlıklara bağlı büroların ihtiyaçlarına göre tutulan ruznamçe defterleri de vardı. Mesela teşrifatçının tuttuğu teşrifat ruznamçesi, tımar kayıtlarının tutulduğu tımar ruznamçesi, İstabl-i Amire'de tutulan İstabl-ı Amire ruznamçesi Osmanlı Devleti'nde tutulan ruznamçe defterlerine örnektir. Merkezdeki bürolar yahut kurumlarda tutulan bu ruznamçelerin dışında eyalet merkezlerinde de tutulan ruznamçeler vardır². Fakat Ruznamçe-i Evvel tarafından tutulan hazinenin giriş ve çıkış hesaplarının kaydedildiği asıl ruznamçe kayıt defterleri hazine ruznamçesidir. Bu defterler 14-15 X 40-45 cm boyutunda olup muhâsebe ve defter tutma tekniği bakımından çağdaş muhâsebe defterlerinden farklıdır³. Aslında bu defterler merkezde devletin yıllık gelir ve gider hesaplarını barındırdıkları için bir nevi Osmanlı bütçeleridir. Nitekim defterlerin (mufassal kayıtlarının) başında yer alan yahut bu kayıtlar kullanılarak oluşturulan özetler (icmaller) Osmanlı Devleti'nin bütçeleri olarak kabul edilmiş ve araştırmacılar tarafından bu minvalde kullanılmıştır⁴.

- 1 Halil Sahillioğlu, "Ruznamçe", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri*, İstanbul 1988, s. 114-115. Erhan Afyoncu, "Ruznamçe", *DİA*, C. 35, s.276-278.
- 2 Eyalet Ruznamçeleri hakkında yapılmış örnek çalışmalar için bkz. Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdâresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, C. IV, S. 7-8, Ankara 1967, ss. 1-33; Ahmet Şimşirgil, "Osmanlılar İdâresinde Uyar'ın Hazine Defterleri ve Bir Bütçe Örneği", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul 1998, s. 325-355; Erol Özvar, "Rum Eyaletine Ait H. 1043-44/M. 1634-35 Tarihli "Bütçe"nin Tahlili" Osmanlı, C. III, Ankara 1999, s.150-157; Said Öztürk, "1042-1045/1632-1635 Yıllarına Ait Bosna Eyaleti Bütçesi" Osmanlı, C. III, Ankara 1999, s.154-168.
- 3 Sahillioğlu, "Ruznamçe", s.115-116.
- 4 Bu konuda en önemli çalışmalar Ömer Lütfi Barkan ve Halil Sahillioğlu'nun çalışmalarıdır. Örnekler için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Dair Notlar", *İktisat*

Görüş

Akademik
Bakış

242

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

Çalışma konumuz olan sefer ruznamçeleri de Osmanlı malî bürolarında tutulan ruznamçe defterlerine örnektir. Adından da anlaşılacağı üzere savaş gibi özel bir durumda tutulan bu defterler, Osmanlı seferlerinin finansal kayıtlarını barındıran önemli arşiv vesikalarıdır. Bu çerçevede bu çalışmadaki amaç -Osmanlı savaş tarihinin önemli kaynaklarından olan- sefer ruznamçelerinin askerî-malî tarih açısından önemini, incelenen defterler üzerinden, yeniden belirlemek ve bu konuda çalışacak araştırmacılara yeni değerlendirmeler sunmaktır⁵. Nitekim bu çalışmada XVI. Yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın ilk yarısına ait 25'den fazla sefer ruznamçesi incelenmiştir. Bu doğrultuda bu konuda yapılan çalışmalar içerisinde, en fazla kaynak kullanılan çalışma olması bakımından farklı tespitler barındırmaktadır.

Sefer Ruznamçe Defterlerinin Teknik Özellikleri

Yukarıda izah edildiği üzere, sefer ruznamçe defterleri de Osmanlı malî bürolarında tutulan ruznamçe defterleri türünden kaynaklardır. Sefer ruznamçe defterlerinin mufassal kısmı -yani gelir gider kayıtlarının günü gününe tutulduğu ruznamçe kısmı- (teknik açıdan), gerek tutulduğu defterdarlık bakımından, gerekse defter tutma tekniği bakımından, hazine ruznamçeleriyle aynı temel esasları paylaşır. Ruznamçe kısmından devam edilecek olursa, sefer ruznamçesindeki kayıtlar, hazine ruznamçelerinde ki gibi, öbek şeklindedir. Genellikle her sayfada aynı hizada ikişer öbek şeklinde ve gerektiğinde her bir öbeğin altında açıklamalar ihtiva eden kayıtlardan oluşur. (Bkz. Ek 1) Tıpkı hazine ruznamçesinde olduğu gibi, sefer ruznamçesinde de kayıtların rakamları siyakat harfleri kullanılarak (muhâsebe maddesinin oluşturduğu) öbeğin altına yazılmıştır. Gerek siyakat yazısının kullanımından gerek bu rakamların öbeklerin altına kayıt edilmesinden rakamların toplanmasında zorluk doğurur ama bu işlemin uygulanmasındaki amaç rakamları rahat toplamak değil malî kayıtları rahat bulmaktır⁶.

Fakültesi Mecmuası, C. 15, S. 1-4, İstanbul 1954, s. 193-224; Halil Sahillioğlu, "1524-1525 Osmanlı Bütçesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası (Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan)*, C 41, S. 1-4, İstanbul 1985, s.415-452; Ömer Lütfi Barkan "H. 933-934 (M. 1527-1528) malî yıla ait bir bütçe örneği", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, S. 1-4, İstanbul 1954, s. 251-329; Ömer Lütfi Barkan, "1079-1080 (1669-1670) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 17, S. 1-4, İstanbul 1955, s. 225-303; Ömer Lütfi Barkan, "H. 1070-1071 (M. 1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 17, S. 1-4, İstanbul 1955, s. 304-347.

- 5 Sefer ruznamçeleriyle ilgili Finkel ve Murphey'in çalışmaları dikkate değer ve bu konuyla yapılmış ilk çalışmalarıdır. Bu çalışmalar araştırma konularının bir parçası olan seferin finansmanının incelenmesi aşamasında şekillenmiştir. Bu nedenle özellikle çalışılan seferler çerçevesinde incelenen defterlerden yola çıkarak tetkiklerde bulunmuşlardır. Rhoads Murphey, *The Functioning of the Ottoman Army Under Murad IV, 1623-1639/ 1032-1049*, Chicago 1979. s. 228-260; Caroline Finkel, "The Otoman Campaign Account Books (Sefer Ruznamçesi) As A Guide To Military Activity, 1593-1606" *Comite International D'etudes Pre-Ottomanes Et Ottomanes, VI. Symposium Cambridge, 1-4 July 1984*, İstanbul-Paris-Leiden 1987, s.173-183.
- 6 Sahillioğlu, "Ruznamçe", s.116. Nitekim bu işlem zorluğundan dolayı, aynı yazım tekniği ile tutulan defterlerin bir kısmında, öbek şeklinde ve siyakat harfleriyle yazılan rakamlar,

Hazine ruznamçe defterleri, adından da anlaşılacağı gibi hazinenin günlük gelir gider kayıtlarını tutan defterlerdir. Ancak bununla birlikte gün kavramı daha geniş bir anlamda kullanılmıştır. Öyle ki Sahillioğlu'nun belirttiği şekliyle, XVII. yy ikinci yarısına kadarki süreçte -kesin bir kronoloji tahlili yapılmamasına karşın- bu defterlerde tutulan kayıtlar Divanın toplantı gününe göre defterlere işlenmişti. Devamında XVII. yy ikinci yarısı ve XVIII. yy ruznamçelerin de ise, yapılan malî muamelelerin bazen bir, bazen iki, üç haftalık bazen de bir aylık süre içerisinde toplanıp aynı günde kayıt edildiğini belirtmiştir⁷. Sefer ruznamçe defterlerindeki kayıtların tarihleri incelendiğinde ise, genellikle günü gününe gelir giderlerin kayıt edildiği görülmektedir. Eğer o gün bir irâd ya da masraf olmadıysa, o günün irâd ya da masraf tarihinin altına "hâli" ifadesi yazılarak bir girdi yahut çıktının olmadığı gösterilmişti⁸. Bununla birlikte defterin tutulmaya başladığı günden itibaren günü gününe gitmeyip hiçbir açıklama yapılmadan arada boşlukların olduğu örnekler de vardır⁹. Bu kayıt tarihleri arasındaki aranın, hazine ruznamçelerindeki gibi, Ordu Divanı'nın toplanma günleriyle ilgili olduğu düşünülebilir. Fakat Ordu Divanı'nda tutulan ahkâm ve mühimme kayıtlarında yapılan incelemelerde, ahkâm ve mühimmelerin aksine bu defterlerin Ordu Divanı'nın toplanma günlerinden bağımsız olarak tutulduğu görülmektedir¹⁰.

defterlerin derkenarlarında Arapça rakamlar ile tekrar yazılarak bu zorluk aşılmaya çalışılmıştır. Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci Tasnifi*, (Bundan sonra KK) 1931, s.36, 37.

7 Sahillioğlu, "Ruznamçe", s.117.

8 Mesela KK 1936 nolu defterde 11 Cemaziyülevvel 1044 (2 Kasım 1634) tarihi irâd ve masraf kaydı boş olarak kaydedilmiştir. Bkz. KK 1936 s. 77. Bir diğer örnekte ise 18 Recep 1045 (28 Aralık 1635) ve 21 Recep 1045 (31 Aralık 1635) tarihli günlerin irâd ve masraf kısımları boş bırakılmıştır. Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Defteri, Büyük Ruznamçe Kalemi*, (Bundan sonra D.BRZ) 20690, s. 104-105.

9 D.BRZ 20690 nolu defterde 26 Rebiyülahir 1045 (9 Ekim 635) ile 22 Cemaziyülevvel 1045 (3 Kasım 1635) arasında bir boşluk mevcuttur. Ordu hazinesinin bu tarihler arasında Diyarbakır'da olduğu ilgili tarihlerin üst kısmına kırmızı hatla düşülen notta anlaşılmaktadır. Bkz. D.BRZ 20690 s.30. Fakat bu iki tarih arasında yaklaşık bir aylık süreçte niçin kayıt tutulmadığı anlaşılammıştır. Defterde kopuk ya da tahrip edilmiş sayfa olmamakla birlikte bu tarihlerde ordu hazinesi irâd kayıt etmeye devam ettiği belgelerden anlaşılmaktadır. Mesela 14 Cemaziyülevvel 1045 (26 Ekim 1635) tarihinde Saruhan sancağının mukataa malından 35.311 akçelik bir meblağ ordu hazinesine teslim edilmişti. Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Defteri, Baş Muhasebe Kalemi Dosya Tasnifi*, (Bundan sonra D.BŞM) 49/19.

10 Mesela, Ordu divanında tutulan Ordu Mühimme Defteri'nin 1044 yılının Cemaziyülevvel ayınının 10 ila 20'si (1-11 Kasım 1634) arasında, 10, 13 ve 17. günlerinde toplanmış ve kayıtlar bu tarihlerde tutulmuştur. Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri Zeyli*, (Bundan sonra MD ZYL) 9, s. 43-49. Fakat o tarihler arasında, savaş divanına başkanlık eden yine aynı sadrazamın yetkisinde, tutulan sefer ruznamçesinde ise 10 ila 20'si arasında her gün irâd ve masraf kayıtları girilmiştir. Bkz. KK 1936 s.75-97. 1045 yılına ait yine ordu divanında tutulan Ahkam Defterinde de durum aynıdır. Bu defterin 1045 yılının Cemaziyülahir ayınının 20 ila 29 arasında (1-10 Aralık 1635) tutulan kayıtlar 22, 24, 25, 27 ve 29. gününe aittir. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterleri*, (Bundan sonra MAD) 3458, s. 39-43. Aynı tarihte tutulan sefer ruznamçesinde ise Cemaziyülahir ayınının 20'si ila 29'u arası her gün kayıt girilmiştir. D.BRZ. 20690, s. 85-91.

Görüş

Akademik
Bakış

244

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

Ruznamçe defterlerinde tutulan kayıt türlerinden ilki irâd (giriş)'dir. Sefer ruznamçesinde de aynen yer alan bu kayıt ilgili günün altına atılan ilk başlıkta, hazineye giren mukataa, cizye, nüzul, avârız, gibi vergilerin kayıtlarını ihtiva ederdi. Ruznamçeciler irâdî oluşturan muhâsebe maddesini "an tahvîl-i..." ibaresiyle başlayan ve hazineye giren meblağı yazarak kaydederlerdi. Bu kayıtlarda tahvîl sahibinin adı, unvanı, görevi, bağlı bulunduğu askeri sınıfla ilgili bölük numarası, gelir toplamakla yükümlü görevlinin yevmiyesi, gelirin cinsi, gelir bölgesi ve tahakkuk ettiği tarih ile hazineye ulaştırmanın adı yazmaktadır¹¹.

Genel olarak ruznamçe defterlerinde tutulan kayıtlardan ikincisi masraf (çıkış) kayıdır. Sefer ruznamçelerinde, diğer ruznamçelerde de olduğu gibi, mevâcib ödemeleri, çeşitli iştirâ nedenleriyle satın alınan mallar ya da mekkare ücreti gibi hizmet karşılığı ödenen meblağlar, verilen harcırahlar, vb. harcamalar masraf olarak kaydedilirdi. Masraf maddeleri "be-cihet-i", "mevâcib-i", "teslim-i", "el-mübâya'at" sözcüklerden biriyle başlar ve ordu hazinesinden ya da hazineden çıkan miktar sebebiyle birlikte kaydedilirdi¹².

Hazine ruznamçe defterlerinde irâd ve masraf kayıtları aynı defterde tutulabildiği gibi farklı defterlerde de tutulabilmekteydi¹³. Sefer ruznamçe defterinde ise irâd ve masraf kayıtları genellikle tek defterde tutulmaktadır¹⁴. Bunun-

11 Mehmet İpçioğlu, *Bir Osmanlı Bütçesi Örneği: 1622 Tarihli Ruznamçe Defteri (XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Kamu Ekonomisinin Tahliili Denemesi)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1996, s. 3.

12 Sahillioğlu, "Ruznamçe", s.118.

13 Mesela Kamil Kepeci tasnifinde bulunan KK 1829, KK 1830 ve KK 1831 nolu defterler sadece varidat gelirlerini içermektedir. Aynı tasnifte bulunan KK 1832 nolu defter ise sadece masraf gelirlerini ihtiva eder. Fakat bu defterlerin hepsi müsvedde olarak tutulmuş defterlerdir.

14 Ender de olsa bu genellemeyi bozan örnekler vardır. Mesela KK 1875 nolu defter farklı bir örnektir. Defterin kapağında 5 Zilkade 1001 ila 27 Rebiyülevvel 1002 (3 Ağustos 1593-21 Aralık 1593) tarihleri verilip, Veziriazam Ferhad Paşa'nın Eflak seferi için tutulan *ruzname* defteri sureti kaydı düşülmüştür. Defterin kapağına düşülen bu kayıt dışında, kayıtların tutulmaya başladığı ilk sayfaya bir başlık atılmamıştır. Defterdeki kayıtlar incelendiğinde sefer ruznamçesi ya da hazine ruznamçesi defter tutma tekniğinden uzak olduğu görülmektedir. Ödemeler ağırlıklı bir defter olan bu *ruzname suretinde*, irâd-masraf sıralamasına uyulmadığı gibi irâd ile masrafı ayıran başlıklar da yoktur. Kayıtlar günü gününe fakat karmaşık şekilde kaydedilmiştir. Ayrıca defterin başında (kapağında) atılan tarih de düşündürücüdür. Çünkü Ferhad Paşa'nın ikinci defa sadrazamlığa geçişi 6 Cemaziyühahir 1003 (16 Şubat 1595) ve Eflak Seferi'ne çıkışı 17 Şaban 1003 (27 Nisan 1595) tarihindedir. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, C. 3, İstanbul 1972, s.144-145. Bu başlık belki sonradan defteri tanımlamak adına atılmış ya da daha sefere çıkmadan İstanbul'da sefer hazırlıkları esnasında tutulan bir defter olabilir. Bunun yanında XVII. yy ikinci yarısında da bu örneğe uymayan defterlerde mevcuttur. Mesela KK 1950 nolu defterde başlığında sefer ruznamçesi olarak belirtilmesine rağmen sadece irâdlar kaydedilmiştir. Fakat bu defterle KK 1949 nolu sadece masraf kayıtlarını oluşturan defter bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu iki deftere ve yazı sitiline teker teker baktığımızda, icmalleri yapılmamış ve alelade yazılmış izlemine vermektelerdir. Yani bu defterler birleştirilerek tam bir sefer ruznamçesi oluşturulmamış müsveddeler gibi gözükmektedir. Fakat bir sefere ait bu iddiayı değiştirebilecek icmalî yapılmış tam bir sefer ruznamçesi yoktur. Her ne kadar verilen bu iki deftere benzer örneklerin sayısı arttırılabilirse de ortaya konulacak defterlerin müsvedde olma ihtimalleri yüksektir.

la birlikte sefer ile ilgili tutulan tek malî defter sefer ruznamçesi değildir¹⁵. Bir seferin sadece harcamalarını gösteren masraf defterleri de mevcuttur¹⁶. Bunun yanında yine sefer harcamalarını ve gelirlerini gösteren sefer ruznamçelerine şekil olarak çok benzeyen, “vâridât ve ihrâcât” ya da “vâridât ve masârîf” defterleri de vardır. Bunlara KK 1874¹⁷ ve KK 1894¹⁸ nolu defterler örnek gösterilebilir. Bu defterlerden ilki Cafer Paşa'nın Batı cephesinde iken, H. 1004 senesinin Safer ile Ramazan (6 Ekim 1595-29 Nisan 1596) arasında tutulmuş defterdir. İkincisi ise 12 Safer-21 Recep 1015 (19 Haziran-22 Kasım 1606) tarihinde (toplam 5 ay 9 günlük süre) Ferhad Paşa'nın Celali isyanlarına karşı şark serdarlığı süresince tutulan vâridât ve masârîf defterdir. Her iki defterinde başında sefer ruznamçelerindeki gibi icmaller mevcuttur. Sefer ruznamçesinden ayıran fark, -dipnotta belirtildiği üzere- farklı bir defter olduğunu belirten başlığından ve daha da önemlisi defterlerin içeriğinden anlaşılmaktaydı. Nitekim bu defterlerde dikkat çeken en önemli fark gelir toplama yönünden, sefer ruznamçe defterlerine kıyasla, yetkisinin daha kısıtlı olmasıydı. Yürütülmekte olan seferin masrafları için gelirin büyük kısmını merkezden doğrudan sağlanmıştı¹⁹. Bu defterlerde sefer hazinesi kapsamında toplanan gelirler, genellikle seferin düzenlendiği bölgeden ve sınırlı kalemlerdeki gelirlerden oluşuyordu.

Sefer ruznamçelerinde defterdar ya da defteri tutmakla görevli katip günün tarihini attıktan sonra irâd kayıtlarını kaydeder ve ardından (duruma göre aynı günün tarihi tekrar atarak ya da atmazarak) masraf kalemlerini yazardı. Burada izlenen usul bir takım küçük değişiklikler taşıyabilmektedir. Mesela günün tarihi bir kere atıldıktan sonra irâd ve masraf kaydı ardı ardına kaydedilebildiği gibi, her bir kayıt için tarih yenilenebilirdi²⁰. Bir başka tarihle ilgili örnekte ise, KK 1875, KK 1794 ve D.BRZ 20690 nolu defterlerde aynı günün irâd ya da masraf kayıtlarını içermesine karşın her sayfanın başında kaydın şekli (irâd mı yoksa masraf mı olduğu) ve günün tarihi yeniden belirtilmiştir. Tarih

15 Sefer finansmanı merkezi hazine dışında, birden fazla kaynağa dayandırılmıştı. Buna bağlı olarak seferin finansmanına dair birden fazla kaynağa dair belge ve defter mevcuttur. Mesela Ahkâm defterlerinde seferin finansmanına ilişkin kayıtlara rastlamak mümkündür. Bunun yanında sefer masraflarını karşılamak adına yerel hazineler de aktif olarak kullanılmıştı. Öyle ki birçok zahire iştirası yerel hazine kaynakları seferber edilerek yapılmıştı. Özellikle sefer güzergâhındaki önemli eyaletlerin hazinesine, sefer öncesi ve sefer sırasında, sefer ihtiyaçlarının karşılanması adına sık sık müracaat edilmişti.

16 KK 1947 ve KK 1949 nolu defterler gibi.

17 KK 1874 nolu defter “Defter-i vâridât ve masârîf an Hazine-i Amire-i sefer-i hümayûn der zaman-ı” şeklinde başlamaktadır. Bkz. KK 1874, s. 7.

18 KK 1894 nolu defter “Defter-i vâridât ve ihrâcât-ı Hazine-i Amire der sefer-i hümayûn der zaman-ı düstürül ekrem....” şeklinde başlamaktadır. Bkz. KK 1894, s.12.

19 Mesela KK 1894 nolu defterde sefer için ayrılan toplam gelir 47.517.759 akçedir. Bu miktarın 28.800.000 akçesi Hazine-i Enderun'dan aktarılmıştır. Kalan 18.717.759 akçe ise serdarın Anadolu'da bulunduğu sürede çevreden toplanan vergiler ve mallardan sağlanmıştır. Bkz. KK 1894, s. 2.

20 Mesela KK 1876 ve KK 1896 nolu defterde bir tarih atılarak irâd ve masraf kayıtları kaydedilmiştir. KK 1936 nolu defterde ise hem irâd hem de masraf başlığının üzerine tarih atılmıştır.

Görüş

Akademik
Bakış

246

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

yanında gelir gider hesaplarının sonunda yer alan “yekûn” ya da “cemân” ibarelerinde de bazı farklar vardır. Nitekim bu defterlerde her bir günün sonunda gelir gider dengesini gösterecek yekûn hesapların kimi defterlerde yapılmadığı kiminde ise yapıldığı görülmektedir. Mesela KK 1918 nolu defterlerde irâd ve masraf kayıtlarından sonra yekûnler verilmemiş, doğrudan yeni günün kaydına geçilmiştir. KK 1919 ve KK 1896 nolu defterde ise irâd ve masraf kayıtlarının sonunda genellikle yekûnler verilmiştir. KK 1794 nolu defterde de ilgili günün irâd ve masraf kaydının altına “cemân” başlığı atılarak, toplanan ya da ödenen paraların, önce akçe cinsinden miktarı sonra paraların cinsi ve adeti yazılmıştır. (Bkz. Ek 2) D.BRZ 20690 nolu defterde ise irâd ve masrafların bittiği yere “yekûn” başlığı atılmış fakat hesaplamalar yapılmayıp boş bırakılmıştır.

Sefer Ruznamçe Defterlerinin Bütçe (ya da İcmal) Kısmı ve Bu Kısma ait Tespitler

Ruznamçe defterlerinde, günü gününe kaydedilen verilerin irâd ve masraf başlıklarına göre toplanıp özetinin oluşturulması ilgili seferin bütçesini oluşturur. Bu bakımdan, sefer ruznamçelerinin Hazine-i Amire ruznamçelerine benzemesi gibi sefer bütçeleri de merkez bütçelerine benzerlik gösterir. Sefer ruznamçesinin bütçelerindeki gibi Merkez bütçeleri de bir özet niteliği taşımaktadır ve genellikle “İcmal muhâsebe” ya da “Muhâsebe-i vâridât ve masârif-ı hazîne-i amire” başlığıyla tanınmaktadır. Bu ibarenin içerdiği anlam, bütçenin yalnızca devletin nakdî gelir giderini ifade etmesidir²¹. Sefer ruznamçelerindeki icmalleri ya da bütçeleri “Muhâsebe-i vâridât ve masârif-ı hızâne-i amire-i ammerallâhu te’âlâ ila yevmi’l-âhire der sefer-i hümâyûn...”²², “İcmal-i ruznamçe-i vâridât ve masârif-ı hızâne-i amire-i ordû-yı hümâyûn...”²³, “Muhâsebe-i vâridât ve masârif-ı ruznamçe-i amire-i sefer-i hümâyûn...”²⁴, “İcmal-i muhâsebe-i ruznamçe-i vâridât ve masârif-ı hızâne-i amire-i ordû-yı hümâyûn...”²⁵, “İcmal-i muhâsebe-i vâridât ve masârif-ı hızâne-i amire-i sefer-i hümâyûn...”²⁶, “İcmal-i muhâsebe-i vâridât ve masârif-ı ruznamçe-i hızâne-i amire-i ordû-yı hümâyûn...”²⁷, “İcmal-i muhâsebe-i ruznamçe-i vâridât ve masârif-ı ihrâcât-ı hızâne-i amire-i sefer-i hümâyûn...”²⁸ gibi başlıklarla ifade edilmiştir. Başlıklardan da anlaşılacağı üzere sefer hazineleri, merkez hazinesinden sefer giderlerini karşılamak için doğrudan ya da dolaylı olarak aktarılan nakdî yahut Hazine-i Amire’ye ait olan gelirlerin sefer hazinesi tarafından toplanmasıyla meydana gelmiştir. Bu durum aynı zamanda sefer ruznamçelerinin

21 Halil Sahillioğlu, “1524-1525 Osmanlı Bütçesi”, s. 416.

22 KK 1879, s. 2

23 KK 1916, s.4; KK 1921, s.2.

24 KK 1885, s. 6.

25 D.BRZ 20690, s. 6.

26 KK 1890, s. 6; KK 1896, s. 10; KK 1918, s. 1.

27 KK 1927, s. 6.

28 KK 1936, s. 10.

gazi

Akademik
Bakış

247

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

hazine ruznamçesinin gelirlerinin büyük bir kısmından oluşan, fakat hazine ruznamçesini kapsamayan yahut aynı hazineyi ifade etmeyen bir kaynak olduklarını da göstermektedir.

Sefer ruznamçe defterlerindeki icmallere teknik olarak bakıldığında, tıpkı hazineye ait bütçelerde olduğu gibi, iki bölümden oluştuğu görülür. Bu bölümler, günlük olarak tutulan ruznamçe kayıtlarındaki sıralamaya uygun şekilde yer alan, irâd ve masraftır. Merkez bütçelerinin Sefer bütçelerinden teknik anlamda en keskin farklarından biri, Merkez bütçeleri tutulurken ilgili kaydın bir önceki yıla ait rakamlarının da kayıt edilmesidir. Buradaki amaç verileri bir önceki yılın verileriyle karşılaştırmaktır²⁹. Sefer bütçelerinde ise, bütçenin yıldan bağımsız özelliğinden kaynaklanan nedenle böyle bir imkân olmadığından, ilgili seferin süresi haricindeki yıla ya da seferlere ait verileri içermez.

Bütçenin/icmalin başlığının hemen altına, Hazine-i Amire'den ya da ihtiyaca binaen Enderun Hazinesi'nden, aktarılan meblağ ve irâd olarak sefer sırasında toplanan miktarın tamamı akçe cinsinden "asl-ı mâl" başlığı altında kaydedilirdi³⁰. Daha sonra sefer hazinesine gelen ve akçeye çevrilen paranın "hasene-i sikke", "guruş-ı esedî", "guruş-ı leh", "guruş-ı tam" gibi cinsi ve miktarı belirtilirdi ve tefavüt hesabı yapılırdı³¹. Tefavüt hesabının bütçelerde/icmallerde yer almakla birlikte, sefer ruznamçe defterlerinin mufassal kısımlarında yer almamıştır. Bu durum seferin malî hesaplamalarının yapılması esnasında bütçelerin/icmallerin önemini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir ve icmal sefer ruznamçelerinin mufassal kısmına göre farkı oluşturmaktadır.

Tefavüt hesabının devamında ise, günü gününe toplanan gelirler ilgili başlıklar altında sırasıyla kaydedilirdi. Burada izlenen usul şu şekildeydi. Öncelikle mukataa, cizye, avârız gibi ilgili geliri ifade eden başlık "An-*emvâl-ı mukataat*", "An-*l-mahsulât-ı mukataat*" "An-*emvâl-i havâs-ı hümayûn*", "An-*mahsulât-ı havâs-ı hümayûn*", "An-*emvâl-i avârız ve bedel-i nüzul piyadegân*", "An-*emvâl-i cizye-i gebrân*" şeklinde atılır ve bu gelirle ilgili toplanan miktar akçe cinsinden başlığın altına yazılırdı. Başlık ve genel miktar yazıldıktan sonra, bu rakamı oluşturan gelirin alt başlıkları "An-*mal-ı mukataat-ı Rumili*", "An-*mahsulât-ı mukataat vilâyet-i Rumili*", "An-*akçe-i mukataat-ı Anadolu*", "An-*mal-ı bedel-i nüzul-i eyâlet-i Anadolu*" gibi gelirin toplandığı bölgeyi ifade edecek şekilde öbekler halinde miktarıyla kaydedilirdi³². Öbek şeklindeki her bir alt başlığın toplam gelirinin altına ise parça parça gelirin hangi tarihlerde ve

29 Sahillioğlu, "1524-1525 Osmanlı Bütçesi", s. 419.

30 Asl-ı malî yani sefer hazinesi oluşturan miktar seferlerin ihtiyacına göre ve hazinenin durumuna göre farklılık göstermektedir. Mesela KK 1919 nolu defterde sefer hazinesine Mısır ve Yemen hazinelerinden gönderilen miktar önemli katkılar sağlamıştı ve D.BRZ 20690 nolu defterde ise Asl-ı malî oluşturan başlıklardan biri önceki ruznamçeden aktarılan miktar teşkil etmişti. Bkz. KK 1919, s. 1; D.BRZ 20690, s.18.

31 KK 1927, s. 6; KK 1936, s.10.

32 KK 1921, s.2-3; KK 1927, s. 7; KK 1936, s.10-11.

Görüş

Akademik
Bakış

248

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

ne kadar toplandığı eklenirdi. (Bkz. Ek 3 ve 4) Burada, ordu hazinesi tarafından toplanan gelirlerin/varidatın özeti verilirken, gelirin büyüklüğüne dikkat edilmediği gözlenmektedir. Bu doğrultuda gelirlerin sıralaması ile ilgili net bir şey söylemek zor olmakla birlikte, genellikle şöyle bir sıra izlenmişti. Hemen hemen her sefer bütçesinde toplanan gelir kalemlerinden öncelikle mukataalara yer verildiği görülmektedir. Sonra, sırası değişmekle birlikte, havâs-ı hümâyûn, cizye-i gebrân, beytülmal gibi düzenli vergiler sıralanmakta, nüzul, avârız, sürsat gibi düzensiz vergiler ve “müteferrik” başlığı altında çeşitli ve küçük miktarı oluşturan gelirler onları takip etmektedir.

Bununla birlikte sefer ruznamçelerinde/bütçelerine kaydedilen gelir kalemleri -incelenen dönem içerisinde- değişiklik göstermişti. Mesela beytülmal gelirleri kaydedilirken farklı zamanlarda farklı yöntemler izlenmişti. Kuyucu Murat Paşa'nın H.1014-1016 (1605-7) tarihleri arasında yürüttüğü Avusturya seferlerinde Beytülmal gelirleri “emvâl-i müteferrika” başlığı altında muhtelif gelirleri içeren kayıtlarla beraber kaydedilmişti. Bu sefer sırasında savaşta kaybedilen alt kademededen ordu mensuplarına ait gelirler “beytülmal-ı sipahiyân-ı Dergâh-ı Âli”, “beytülmal-ı cebeciyân” gibi başlıklarla belirtilmişti. Bununla beraber beytülmal gelirinin en önemli parçası olan muhallefat gelirleri beytülmal ibaresi kullanılmadan ayrı başlıklar halinde kaydedilmişti³³. Bu durumun nedeninin ilgili kayıtların tutulduğu dönemde beytülmal gelirinin içeriğiyle ilgili olduğu söylenebilir. Ancak ilerleyen dönemlerde beytülmal terimi genel tanımına uyacak şekilde muhallefat gelirleriyle birlikte değerlendirilmeye başlanmıştı. Nitekim Sadrazam Mehmet Paşa'nın H. 1033-1034 (1624-5) tarihinde yürüttüğü seferde beytülmal gelirleri “an-akçe-i muhallefat ve beytülmal” ibaresiyle ayrı bir başlıkla muhallefat gelirleriyle birlikte kaydedilmişti³⁴. Yine Hüsrev Paşa'nın başarısız Bağdat seferlerinde “an akçe-i beytülmal-ı ordû-yı hümâyûn” ve “an akçe-i beytülmal-ı mezkûrin” ibareleriyle büyük çoğunluğu muhallefat gelirlerini kapsar şekilde ilgili defterlere yazılmıştı³⁵. H.1044-1045 (1635) Revan seferi esnasında da küçük farklılıklar olmakla birlikte benzer uygulamalar yapılmıştı³⁶. İncelen örnekler içerisinde -gelirlerin kayıtları esnasında- karşılaşılan bir diğer değişim düzensiz gelirleri ifade etmek için kullanılan “vâridât-ı gayri mükerrere” ve “emvâl-ı müteferrik” tasniflerinde görülmektedir. İncelenen sürecin başında -XVI. yüzyılın sonu ve başına ait örneklerle ait defterlerde- “vâridât-ı gayri mükerrere” ve “emvâl-ı müteferrik” başlıkları birlikte kullanılmıştı. XVII. yüzyıl başında Kuyucu Murat Paşa tarafından yürütülen Avusturya Seferi'ne ait defterde, “bedel-i tımar”, “bedel-i kürekciyân”, “gûşt-i ganem”, “bedel-i lağamciyân” gibi gelirlerin, vâridât-ı gayri mükerrere başlığı

33 KK 1890, s. 7.

34 MAD 744, s.9.

35 KK 1921, s. 5; KK 1927, s. 12.

36 Süleyman Polat, *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 340-342.

Gazi

Akademik
Bakış

249

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

altında düzensiz gelirler olarak tanımlanıp kaydedilmiş, “bel’iyat ve ketmiyat” geliri, “emvâl-ı müteferrik” geliri içerisinde yer almıştı³⁷. Yüzyılın ortalarına doğru düzenlenen seferlere ait defterlerde ise bu gelirlerin tasnifindeki karmaşa devam etmişti. Öte yandan Hüsrev Paşa’nın ilk Bağdat Seferi’nden itibaren bu gelirlerin tasnifi için “vâridât-ı gayri mükerrere” ibaresi kullanılmaktan vazgeçilmiş ve “emvâl-i müteferrika” terimiyle ifade edilmiştir³⁸. Bu durum Revan seferi esnasında tutulan kayıtlarda da aynen devam etmiş ve vâridât-ı gayri mükerrere başlığı kullanılmaktan vazgeçilmişti³⁹. Anlaşılabacağı üzere bu gelirlerin tanımları ve deftere kaydediliş biçimleri, dönemin defterdarına ve malî uygulamaya göre değişiklik gösteriyordu.

Sefer Bütçelerinin -ya da İcmal kısmının- ruznamçe/mufassal kısmından ayıran ve bir sefer hazinesini gösteren defter için tamamlayıcı kılan en büyük özelliği, merkezden irsal edilen -dönemin malî koşullarına ve sefer organizasyonunun niteliğine göre büyük miktarlardaki- nakdî ihtiva etmesidir. Başka bir ifadeyle Hazine-i Amire’den, Hazine-i Enderun’dan gelen ve ordu hazinesine dâhil olan bu para defterin bütçe kısmına kaydedilmektedir. Aynı şekilde ordu gelir ve giderlerinin günü gününe tutulduğu Ruznamçe Defterlerinin mufassal kısmında irsal edilen bu meblağ kaydedilmeyebiliyordu. Mesela icmalî/bütçesi bulunmayan KK 1794 nolu defterin başlangıcında ordu hazinesine yapılan irsaliyeler yer almamıştı⁴⁰. Bununla birlikte bazı örneklerde toplu miktarda irsal edilen bu paranın bir miktarının kaydedildiği örnekler de mevcuttu⁴¹. Ancak bu örneklerde de irsal edilen paranın hepsi defterlerin ruznamçe/mufassal kısmında yer almamıştı⁴².

Sefer bütçelerini/icmallerini seferin finansmanının tamamını ifade ettiğini gösteren bir diğer önemli nokta, -merkezden yapılan irsaliyelerde oldu-

37 Bkz. KK 1890, s. 7-9.

38 Bkz. KK 1921; KK 1927.

39 Polat, *a.g.t.*, s. 342-343.

40 KK 1794, s. 2.

41 Mesela KK 1936 nolu defterde “ruznamçe-i sabıktan” aktarılan kısım yer almasına karşın, “Bera-yı an-Asitane-i Saadet bitdefaat” kısmı sefer ruznamçesinde yer almamış. Bkz. KK 1936, s. 18. Bir diğer defterde D.BRZ 20690’da Enderun Hazinesini’nden gelen miktar sefer ruznamçesinin mufassal kısmında yer almasına karşın, Asitane-i Sadetten irsal edilen miktar yer almamıştı. D.BRZ 20690, s. 30.

42 Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Buna göre icmalî/bütçesi olmayan, yani sadece sefer ruznamçesi/mufassal kısmı olan defterlerde, sadece seferin gelir giderini mi kaydediliyordu? Başka bir ifadeyle iki tip sefer ruznamçesi mi vardı? Yoksa icmalî olmayıp da bu rakamı barındıran defterler olduğuna göre KK 1902 gibi bu defterlerin icmalî kaybolmuş muydu? Bu durumu açıklamak biraz zor fakat icmalî olan defterlerin hepsinde hazineden aktarılan bir miktar görünüyorsa ve bu defterlerin ruznamçe kaydının ilk kısmında merkezden gelen gelirler yer alıyorsa hazineden gelen kayıtları içermeyen Ruznamçe Defterinin müsvedde olma ihtimalleri olabilir. Ve büyük ihtimalle diğer defterin de (KK 1902 nolu defterde olduğu gibi) icmal kısmı kaybolmuş ya da KK 1890 nolu defterlerde olduğu gibi sonradan yapılmış ve yapılandırılmamış olabilir. Fakat her durumda bu defterler üzerinde çalışacak olan araştırmacıların dikkat etmesi gereken bir husus ortaya çıkmış oluyor.

Gör

ğu gibi- eğer bir önceki defterle bağlantılı olarak tutulduysa, önceki defterin bakiyesinin bu kısma kaydedilmesinden kaynaklanmaktaydı. Nitekim KK 1896 nolu defter iki sefer ruznamçesi ve bütçesi/icmalinden oluşmaktaydı. İlk defterin kapatılıp ikinci defterin tutulmaya başlanmasıyla 12.170.596 akçelik bir tutar devam eden deftere aktarılmış ve bu tutar defterin bütçe/icmal kısmında yer almıştı⁴³. Buna karşın ilgili defterin mufassal kısmının başladığı sayfada evvelki ruznamçenin bakiye kısmından ya da merkezden gönderilen irsaliyeler yer almamıştı⁴⁴.

Sefer ruznamçelerinin bütçe/icmal kısmının ikinci bölümünü gider kısmı oluşturmaktadır. Gelir kısmı tamamlandıktan sonra gider kısmı için “Vuzi’a min zâlik” ya da “Masârîf” başlığı kullanılmıştır. Birincisinin anlamı “bundan aşağı”, “bundan aşağı varılan”, “bundan şu masraf edildi” şeklindedir. Tıpkı bütçe/icmal kısmının “asl-ı mal” başlığı altına yazılan irâdların genel toplam rakamı gibi, bu başlığın altına da sefer bütçesinden çıkış olarak gösterilen meblağın akçe cinsinden genel toplamı yazılırdı. Bütçenin gider kısmında da sefer hazinesine aktarılan paranın cinsi, miktarı ve akçe değeri belirtilir, fakat bu hesaplama çoğu zaman “asl-ı mal” başlığının altındaki kadar ayrıntılı olmayabiliyordu⁴⁵. Aynı değeri olan paralar cinslerine göre kaydedildikten sonra, ödemeler yapılmadan önce yeni bir tefavüt hesabı daha yapılırdı. Devamında ise masraf kalemleri gelirlerde olduğu gibi, “Be-cihet-i mevâcibât-ı yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Ali ve sipahiyân ve silahdarân”⁴⁶, “anı’l-mevâcibât”⁴⁷, “el-mevâcibât”⁴⁸, “et-teslimât”⁴⁹ şeklinde genel bir başlık atılarak toplam çıktı rakamı ile beraber verilirdi⁵⁰.

Sefer bütçelerinin hepsinde, gider kalemlerinin değişmeyen ilk başlığı mevâcib ödemeleriydi. Bu başlık altında başta yeniçeri ve sipahiler olmak üzere mevâcib alan tüm askeri sınıfın ödemeleri yer alırdı. Genel başlığın altında “mevâcibât-ı sipahiyân ve silahdarân ve ulufeciyan-ı yemin ve yesâr ve azebân-ı yemin ve yesâr” şeklinde ödemesi yapılan askeri sınıfları gösteren ikinci bir başlık atılırdı. Ardından da “mevâcibât-ı silahdarân”, “mevâcibât ebna-i sipahiyân-ı Dergâh-ı Âli” gibi öbekler şeklinde üçüncü bir alt başlık atı-

43 KK 1896, s. 212.

44 KK 1896, s. 224.

45 KK 1890, s. 9.

46 KK 1936, s. 13.

47 KK 1890, s. 9; D.BRZ 20690, s. 21.

48 KK 1879, s. 6; KK 1885, s. 9.

49 KK 1894, s. 4.

50 Hazine bütçelerine de bakacak olursak kullanılan maliye tekniğinin aynı olduğunu göreceğiz. Bu bütçelerde toplam geliri ifade etmek için “asl-ı mâl” ibaresi kullanılmıştı. Giderleri ifade etmek için ise yine benzer terimlerle ile “vuzi’a min zalike”, “vuzi’a zâlike” veya “minha” şeklinde ifade edilmiştir. Bütçe sonunda bu iki ibarenin birbirinden çıkartılmasıyla, gelirlerin fazla olduğu durumda “el baki”, giderlerin fazla olduğu durumda ise “ez ziyade-i masraf anı’l-irâd” deymi kullanılırdı. Sahillioğlu, “1524-1525 Osmanlı Bütçesi”, s. 418-419.

gazi

Akademik
Bakış

251

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

arak "vâcib-i recec sene 1045", "vâcib-i masar sene 1046" ifadesinin altına ilgili sınıfın her bir 3 aylık mevâcibi için ödenen miktar yazılırdı⁵¹. Mevâcib ödemeleri başlığı altında sadece sefere doğrudan katılan sınıfın mevâciblerinden ibaret değildi. Seferin yapıldığı bölgede düşmanla sınırı oluşturan kale neferatının mevâcib ödemelerini de yoğun bir şekilde içerirdi.

Masraf kısmının ikinci başlığı "et-teslimât" idi. Burada "Teslim be.." şeklinde başlayan ifadenin ardından çok çeşitlilik göstermekle birlikte üç görevliye yapılan ödemeler öne çıkmakta idi. Bu görevliler ordunun iâşe ve lojistiğini sağlayan nüzul emini, ganem emini ve sergi-i hümayûn eminiydi. Mesela KK 1936 nolu defterin "et-teslimât"ın toplam miktarı 37.698.957 akçedir. Bu miktarın 8.682.052 akçesi sergi-i hümayûn eminine, 3.544.715 akçesi nüzul eminine ve 13.018.500 akçesi ganem eminine olmak üzere toplam 25.245.267 akçesi ordunun ihtiyaçları için verilmişti⁵². Bunun yanında sefer anındaki ihtiyaçlara göre değişiklik gösterebilen önemli ödemelerde bu başlık altına konabiliyordu. Öyle ki, D.BRZ 20690 nolu defterde 15.000.000 akçe gibi yüksek bir miktar, sipahi ve silahdarların mevâcibi ve padişahın yol masrafları için harcanmıştı⁵³.

İncelenen defterler dâhilinde ordu hazinelerine ait gider kayıtlarında ilk iki başlık aynı olmakla birlikte üçüncü başlık ya "el- ihrâcât" olarak verilmiş ya da "el-âdât", "el-in'âmât", "el-mübâya'at", "el- ihrâcât", "el-edâ-i düyûn" gibi birden fazla başlık kullanılarak tasnif edilmişti. Kuyucu Murat Paşa'nın H. 1014-1016 (1605-7) tarihleri arasında yürüttüğü Avusturya seferlerine ait hazinenin bütçe kayıtlarında gider kalemleri "el-mevâcibât", "et-teslimât" başlıkları aynı düzen içerisinde verilmiş ve ardında "el-âdât", "el-in'âmât", "el-mübâya'at", "el- ihrâcât" ve "el-edâ-i düyûn" şeklinde diğer harcama kalemleri ilgili başlıklar halinde tasnif edilmişti⁵⁴. Gerek "el-ihrâcât" başlığında, gerekse daha ayrıntılı şekilde tasnif edilmiş diğer başlıklarda savaşta yararlılık gösteren kişilere verilen "hilat" masraflarından ordu için yapılan çeşitli iştiralara kadar birçok harcama kalemini barındırmaktadır. "El-ihrâcât" başlığı, "et-teslimât" başlığından ve "el-mevâcibât" başlığından daha küçük meblağları içerir.

Tam tutulmuş sefer ruznamçelerinin bütçelerinin masraf kısmının son başlığı "El-mevcût", "el-mevcûdât", "mevcûdât", yahut "el-bakiye"dir⁵⁵. Bu başlık masraf kısmında yer almasına karşın aslında, adından da anlaşılacağı gibi bir harcama kalemini ihtiva etmez ve sadece bütçenin sonunda yapılan bir işlemi anlatır. Bu başlığı daha iyi anlayabilmek için merkezî hazinelere ait bütçe kayıtlarına da bakmakta fayda vardır. Öyle ki Hazine-i Amire'ye ait kayıtlarda gelir ve gider fasılları ayrı ayrı yazıldıktan sonra, bu rakamlar birbirinden

51 D.BRZ 20690, s.4; KK 1890, s. 9-11; KK 1894, s. 3-4.

52 KK 1936, s. 14.

53 D.BRZ 206090, s. 11.

54 KK 1890, s. 9-14.

55 KK 1885, s. 19; KK 1916, s. 10; KK 1918, s. 12; KK 1927, s. 19.

Gör

çıkartılmış, hazinenin fazla ya da açık verdiği durumlara göre “ez-ziyâde”, “el-kesr” formülleriyle ayrı başlıklar şeklinde ifade edilmişti⁵⁶. Buna göre bütçenin ekside ya da artıda olduğu belirlenmişti.

Sefer ruznamçelerinde ise yapılan işlem oldukça farklı idi. Öncelikle, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, harcamalardan arta kalan miktar bir harcama faslı gibi masraf tasnifinin altına kaydedilmiş ve genel masraf faslı toplamına dâhil edilmişti. Bundan dolayı sefer ruznamçelerinde masraf kayıtları, irâd kayıtlarından yüksek görünmekteydi. Başka bir ifadeyle, merkezî hazinedeki usule bakılarak değerlendirildiğinde, izah ettiğimiz malî kayıt kaideleri içerisinde tutulan ordu hazinelerinin hepsi, ekside görülmektedir. Nitekim bu defterleri iyi tetkik etmeden yapılan bazı yorumlarda bu hataya düşülerek, ordu hazineleri ekside gösterilmişti⁵⁷. Ayrıca, ordu hazinelerindeki “el-mevcûd” başlığı altında yapılan izahat dikkate alındığında, söz konusu rakamın ordu hazinesinden yapılan harcamalardan arta kalan miktar olduğu görülecektir⁵⁸.

İcmali olan başka bir deyişle bütçesi olan sefer ruznamçe defterlerinin bir kısmında bu bütçenin de bir özeti yapıldığı gözlenmektedir⁵⁹. Ruznamçe defterinin ve asıl özeti oluşturan “icmâl muhâsebe”nin aksine bu kısım siyakat yerine farklı olarak nesihle tutulmuştur. Genellikle iki sayfa olarak tutulan bu kısım, daha öncede belirttiğimiz gibi zaten bir özet olan icmal muhâsebenin/sefer bütçesinin kaba başlıklar halinde tutulmuş ikinci bir özettir. Dolayısıyla sefer bütçesinden farklı veriler içermez ve ayrı bir bölüm olarak tanımlamak doğru değildir⁶⁰. Bu ikinci özete şekil olarak bakıldığında içerisinde bir takım değişiklikler geçirdiği görülmektedir. Mesela erken dönem sefer ruznamçe defterlerinden olan, KK 1879, KK 1885, KK 1890 nolu defterlerde, ilk sayfası irâd ikinci sayfası masraf olarak iki sayfa şeklinde, defterin başına mevcut defter sayfasından daha farklı ve büyük ebatta başka yapraklara yazılarak eklenmiştir. KK 1889 nolu defterde ise aynı usulde hazırlanarak defterin ortasına konmuştur. Bu defterde özeti sayfa numarası, arşivde daha sonradan tasnif esnasında verilen sayfa numaralarına göre, 249-250. sayfalar arasında yer almıştır. KK 1896 nolu defterde ise defterin başına kendi sayfasına dört sayfa olarak yazılmıştır. H. 1016-1017 (1607-8) tarihleri arasında tutulan bu defterlerin ikinci özetlerinde başlıklar bütçelerde ki gibi belirgin şekilde yazılmıştır. KK 1927, KK 1936, D.BRZ 20690 nolu defterlerde ise bu ikinci özet tutma şekli

56 Sahillioğlu, “1524-1525 Osmanlı Bütçesi”. s. 438.

57 Mesela Rhoads Murphey bütçenin artıyla kapanmasına karşın, ordu hazinesinin gelir ve giderlerini birbirinden çıkarıp eksikle kapandığını kaydetmişti. Bkz. Murphey, *a.g.t.* s. 231-232.

58 Polat, *a.g.t.*, s. 395-396.

59 İncelediğimiz defterler içerisinde, KK 1879, KK 1885, KK 1889, KK 1890, KK 1927, KK 1936, KK 1937, D.BRZ 20690 nolu defterlerin bu tip özetleri mevcuttur.

60 Caroline Finkel, bu defteri tanımlarken, defteri 3 parça şeklinde değerlendirmiştir. Defterin ruznamçe kısmına “ruznamçe”, seferin bütçesini oluşturan kısma “muhasebe”, bütçe özeti oluşturulan bu ikinci özet kısmını da “icmâl” şeklinde tanımlamıştır. Finkel, *a.g.m.*, s.173.

Gazi

Akademik
Bakış

253

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

değişmiştir. Bu defterlerin hepsinde defterin başına kendi sayfasına yazılırken nesih ile başlık kısımları atlanarak düz metin şeklinde kaydedilmiştir. Bu özet kısmının niçin yapıldığıyla ilgili bir fikir yürütecek olursak, bu kısmın da Osmanlı maliyesinin değişmez yazısı olan siyakat yazısının ve siyakat rakamlarının kullanılmadığı görülmektedir. Özellikle erken dönem defterlerde sonradan başka bir yapıya yazılarak eklendiğinde düşünülecek olursa, bu kısım divanda okunmak üzere ya da sadrazama veya Padişaha sunulmak üzere hazırlandığı düşüncesini akla getirmektedir. Gerçekte bazı defterlerin başında yer alan "Paye-yi serir-i alaya okundu"⁶¹ ibaresi bu düşünceyi güçlendirmektedir⁶². Fakat bu defterlerin dolayısıyla bütçenin tutulmasında en yetkili kişinin -bir sonraki başlıkta ifade edileceği gibi- sadrazam olduğu düşünüldüğünde bu özetlerin, okunduğu tarihte görevde olan, sadrazama okunmuş olması daha mantıklıdır. Ayrıca D.BRZ 20690 nolu defterin icmalinin başında "Sadrazam Mehmet Paşa hazretlerine okunmuştur" ibaresiyle bu özet kısmın kim için hazırlandığı sorusuna karşın daha net bir cevap vermektedir.

Sefer ruzmançe defterlerinin dolayısıyla sefer bütçelerinin tutulduğu tarih aralığına bakılacak olursa, genellikle 3 aydan 2 yıla kadar uzanan bir süreç göze çarpmaktadır⁶³. Bu zaman aralığının bu kadar geniş olmasının başlıca sebebi, hazine bütçelerinden farklı olarak bir şemsi yıllık süre içerisindeki gelir giderleri göstermesi yerine, seferin gelir giderlerini göstermesidir. Fakat burada da istisnayı bozacak örnekler mevcuttur. H. 1036 ile 1040 (1627-1631) yılları arasında tutulmuş 3 örnek bunun dışındadır. Bu defterler 14 Rebiyülahir 1036 ile 13 Rebiyülahir 1037 (2 Ocak 1627-22 Aralık 1627) tarihleri arasında tutulmuş olan KK 1919 nolu defter, 14 Rebiyülahir 1037 ile 13 Rebiyülahir 1038 (23 Aralık 1627-10 Aralık 1628) tarihlerinde tutulmuş KK 1921 nolu defter ve 6 Zilkade 1039 ile 5 Zilkade 1040 (17 Haziran 1630-5 Haziran 1631) arasında tutulmuş olan KK 1927 nolu defterdir. Bu defterlerden ilk ikisinin defterdarı Defterdar-ı Şıkkı Evel Defterdarı Ebu Bekir Paşa'dır ve aslında aynı seferi ihtiva eden iki ayrı defterdir. Bu iki defterden tarih aralığı dışında ilginç olanı KK 1921 nolu defterdir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi KK 1921 nolu defterde, yılı bölmek amacıyla olsa gerek, Halil Paşa'nın 1037 Şabanına (1627 Nisan) kadar 3,5 ay sadrazamlıkta bulunup azledilmesine ve Hüsrev Paşa atanmasına rağmen, defter bölünmemiş iki sadrazamın görev süreleri tek defterde birleştirilmiştir. Bu defterleri takip eden KK 1927 nolu defter de bir kameri yıl baz alınarak tutulmuş bir defterdir. Defterdarın Sofu Mustafa Paşa olduğu bu defter Hüs-

61 Bu ifade KK 1879, KK 1889, defterlerinin başına yazılmıştır. Ayrıca bu ifadenin yanında tarihte mevcuttur. Bu tarihlere göre bu icmallerin okunması defterin tamamlanmasından 3 yıl ila 3 ay arasında değişmektedir.

62 Finkel'de bu ifadeyi görerek bu özetlerin padişaha bir incele için sefer bittikten birkaç sene sonra sunulmuş olduğunu söylemiştir. Finkel, *a.g.m.*, s. 180.

63 Caroline Finkel, *Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Wien 1988, s. 225.

Görüş

Akademik
Bakış

254

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

rev Paşa'nın Bağdat Seferi'nin defteridir. Tarihsel sürece baktığımızda Hüsrev Paşa'nın İstanbul'dan 18 Zilkade 1038 (9 Temmuz 1629) tarihinde hareketi ile başlayan bu seferin de ilk defterdarının yine Ebu Bekir Paşa olduğunu görmekteyiz⁶⁴. Bu üç defter içerisinde bir bağ kurmaya çalışırsak, son seferde yaklaşık 4 ay süren bir defterdarlık göreviyle Ebu Bekir Paşa'nın görevidir⁶⁵. Öyle ise Ebu Bekir Paşa'nın defterdarlığı zamanında sefer ruznamçe defterlerinin, dolayısıyla bütçelerinin bir kameri yıl temel alınıp tutularak yeni bir usul getirildiği ya da geliştirilmeye çalışıldığı düşünülebilir. Fakat Ebu Bekir Paşa'nın uygulamaya çalıştığı bu yeni usul kendi defterdarlık süresiyle sınırlı kalmıştır. Nitekim bu defterlerin devamı sayılabilecek ilk sefer ruznamçeleri olan H. 1044 ila H. 1046 (1634-1636) yılları arasında yer alan KK 1936 ve D.BRZ 20690 nolu defterler bu şekilde tutulmamıştır. Bu defterlerin tarih aralığına bakıldığında, kolaylıkla birer kameri yıla bölünme ihtimali varken böyle bir usule gidilmemişti. Dolayısıyla incelenen sefer ruznamçelerine genel olarak bakıldığında defterler tutulurken -istisnayı oluşturan KK 1919 ve KK 1921 nolu defterler dışında- yıla göre bir zamanlama yapılmadığı görünmektedir. Bu defterler ve bütçeler seferin finansmanını esas aldığı düşünüldüğünde de bu doğaldır. Ebu Bekir Paşa'nın bir kameri yıla bölerek tutmak istemesindeki amaç belki ilgili seferin o yılların merkez bütçesi içerisindeki yükünü daha rahat görmek istemesidir.

Sefer Ruznamçe Defterlerinde Yetki/Yetkili Meselesi

İncelenen defterler içerisinde başlığında "ruznamçe" ibaresi geçip ordunun gelir gider kayıtlarının tutulduğu defterlerde, KK 1875 ve KK 1876 nolu defterleri hariç tutulursa, hepsinde iki yetkili dikkati çekmektedir⁶⁶. Bu görevlilerin ilki sadrazam ve diğeri ordu defterdarıydı.

64 Defterdar Ebubekir Paşa 14 Rebiyülevvel 1039 (1 Kasım 1629) tarihinde Musul menziline giderken Mardin civarında Koçhisar menzileninde azledilmiştir. Danişmend, *a.g.e.*, C. 5, s. 266.

65 Sofu Mehmet Paşa'nın yeni defteri tutmaya başladığı tarihe bakacak olursak Ebu Bekir Paşa'nın azledilmesinden yaklaşık 8 ay sonra kayıtların tutulmaya başlandığı görülecektir. Bu iki tarih aralığını birleştirdiğimizde bu seferle ilgili 2. bir kameri seneye göre tutulan bir defterin olma ihtimali vardır. Ve Sofu Mehmet Paşa'nın defteri bunun devanı şeklindedir.

66 Ruznamçe ibaresi geçen ve istisnayı oluşturan KK 1875 nolu defter, H. 1004 (1595) yılında tutulmuş padişahın da katıldığı Eğri Seferi Ruznamçesidir. Defterin başlığında Padişahın sefere katıldığı zikredilmekle birlikte ne serdar-ı erkemin ne de defterdarın adı yazılmamıştır. Ayrıca defterin sonunda bittiğine dair bir işaret konulmamış ve defterin icmali yapılmamıştır. Defterdeki gelirlerin kaynağına bakıldığında, gelirlerin çok çeşitli ve geniş bölgeden sağlandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu defter Hazine-i Amire'yi ya da sefer ruznamçesini temsil eden bir ruznamçenin sureti olabilir. İstisnayı bozan KK 1876 nolu diğer defterde ise serdar-ı ekremin vezir payesinde olan Mehmet Paşa'ydı. Gurre-i Zilkade 1005 ile 14 Ramazan 1007 (16 Haziran 1597-10 Nisan 1599) arasında Mehmet Paşa'nın Batı cephesindeki görevi sürecinde tutulan bu defterde de defterdarın ismi zikredilmemiş ve icmali yapılmamıştır. Anlaşılabileceği kadarıyla bu iki defterde gerek başlıklardaki eksiklikler gerekse icmalinin yapılmamış olmasından gerekse sefer ruznamçesi için yetkili görevliler atanmamış olmasından, "ruznamçe" ibaresine karşın bizde şüphe uyandırmakta ve ilgili seferlerin asıl ruznamçe defterlerinin suretleri olma ihtimalini düşündürmektedir.

Gazi

Bilindiği gibi XVI. yy sonlarında, II. Selim'le birlikte padişahlar genellikle sefere çıkmayıp, artık seferlere sadrazamlar serdar-ı ekrem olarak atanmış ve seferleri yürütmüştü. Padişahın bizzat katıldığı seferlerde Hazine-i Amire'de sefere götürülmüş ve seferin finansmanı doğrudan buradan yapılan tahsisatla sağlanmıştı. Fakat padişahların seferlere katılımının sonlanmasının ardından, sadrazamın serasker tayin edildiği seferlerin masrafları için bir ordu hazinesi teşkil etme zorunluluğu doğmuş ve sefer masrafları için büyük gelir-giderleri kontrol eden ordu hazineleri oluşturulmuştur. Anlaşılabileceği üzere Hazine-i Amire'yi temsil eden ve Hazine-i Amire'nin gelir giderini büyük ölçüde kontrol eden, bu malî sistemin başına devletin en üst kademesindeki kişi olan sadrazam yer almıştı. Öyle ki büyük bir seferi temsil eden bütün sefer ruznamçelerinin ortak özelliği sadrazam başkanlığında tutulmuş olmasıydı⁶⁷. Küçük değişikliklerle ruznamçe kısmının başına atılan başlıkta, serasker olarak atanan sadrazamın ismi belirtilmiştir. Nitekim dipnotta zikredilen defterlerin hepsinde sadrazamın adı geçmiştir. Bununla birlikte üç defterde, birden fazla komutanın ismi yer almıştır. Bunlardan KK 1889 ve KK 1890'da sırasıyla Lala Mehmet Paşa ve Kuyucu Murat Paşa'nın sadrazam olduğu seferlerde vezir Ali ve Hasan Paşaların da isimleri zikredilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla adı geçen sadrazamlar cepheye katılmadan önce bu vezirlerin yaptığı sefer ile ilgili faaliyetlere ait gelir gider kayıtları bu defterlere dâhil edilmişti. Üç örnekten sonuncusunu teşkil eden KK 1921 nolu defterde ise durum biraz daha farklı idi. Abaza isyanı sırasında tutulan bu defterde hem Sadrazam Halil Paşa'nın hem de Sadrazam Hüsrev Paşa'nın adı geçmekteydi. Kronolojik olarak baktığımızda defterin tutulduğu tarih aralığının ilk 3,5 ayında Halil Paşa'nın görevlendirildiğini, azledildikten sonra Hüsrev Paşa'nın sadrazam ve serasker görevine tayin edildiği görülmektedir. Bu defterde dikkati çeken nokta, yeni bir sadrazamın tayinine rağmen defterin tutulmaya devam etmesidir. Çünkü bir başka örnek olan KK 1916 nolu defterde, Bağdat Seferi'nin hazırlığını yapan Çerkez Mehmet Paşa'nın ölümünden sonra Hafız Ahmet Paşa'nın sadrazamlığa ve seraskerliğe geçmesinin ardından yeni bir defter tutulmaya başlanmıştır⁶⁸. Fakat burada takip edilen usul bir kameri yılın bozulmaması esasıdır. KK 1889 ve KK 1890 nolu defterlerde ise sefer temel alınarak tutulmuş defterlerdir ve sefer bütünlüğü göz önüne alınmıştır.

Sadrazamdan sonra sefer ruznamçesinin en yetkili ismi ordu defterdarıdır. Ordu defterdarı genellikle defterdarı şıkkı evvel bürosunun defterdarı, yani başdefterdar tayin edilmekteydi⁶⁹. Genellikle ordu defterdarlarının baş

67 Öyle ki, incelediğimiz KK 1794, KK 1879, KK 1885, KK 1889, KK 1890, KK 1896, KK 1902, KK 1916, KK 1918, KK 1919, KK 1921, KK 1927, KK 1936, KK 1937, D.BRZ 20690 nolu defterlerde bu şekildedir.

68 Sadrazam Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı dönemine ait kayıtlar 24 Şaban 1033 ile 29 Cemaziyülahır 1034 (11 Haziran 1624-8 Nisan 1625) arasında tutulmuştu. Bkz. MAD 744, s. 2.

69 İncelenen Ruznamçe defterlerinin başında sadrazamdan sonra ordu defterdarı tanımlanırdı.

Gör

defterdarlardan tayin edilmesinin nedeni, Osmanlı maliye büroları içinde en büyük ve yetkili bürosunun başında olması, yani Osmanlı maliyesinin en yetkili adamı olmasından kaynaklanmıştır. Çünkü sefer hazinesinin gelirleri, mukataa, gümrük, beytülmal, cizye gibi düzenli vergi ve gelirlerin yanında, avârız, nüzul, sürsat gibi vâridât-ı gayri müekkere olarak adlandırılan, düzensiz birçok kalemin, sefer bölgesine bağımlı kalmadan Hazineyi Amire'ye bağlı tüm defterdarlıklardan gelen gelirlerden oluşturmaktadır. Sadrazamların aksine her bir sefer ruznamçe defterinde sadece bir ordu defterdarının ismi geçmektedir. Yani bir defterdar azledildiğinde yerine gelen defterdar onun kayıtlarını sürdürmemiş yeni bir defterden ya da yeni bir başlık ile başlamıştır. İncelenen defterler içerisinde bu konuyla ilgili en belirgin örnek D.BRZ 20690 nolu defterde görülmektedir. Defterde birbirini takip eden 2 ruznamçe kaydı vardır. Her iki kayıta da Tabaniyassı Mehmet Paşa veziriazamdır. Defterlerin birincisinde Ordu Defterdarı Defterdarı Şıkk-ı Evvel payesi ile İbrahim Paşa'dır. Fakat başdefterdar İbrahim Paşa azl edilip Erzurum sahrasında 27 Cemaziyülevvel 1046 (27 Ekim 1636) tarihinde idam edilmiştir. Bu tarihten sonra Başdefterdar ve Ordu defterdarı olarak atanan Mehmet Paşa, İbrahim Paşa'nın tuttuğu defteri devam ettirmemiş, yeni başlıkla bir defterde tutmaya başlamıştır. Ordu defterdarlarının böyle bir uygulamaya gitmesinin nedeni kendinden önce tutulan hesaplardaki sorumluluğu üstlenmek istememesinden ve/veya kendi görev süresindeki hesapları net bir şekilde ortaya koymak istemesinden kaynaklanmış olmalıdır. Buradan hareketle bir çıkarım yapılacak olursa, bir üst paragrafta açıklanan, sadrazam değişikliklerinde defterlerin tutulup tutulmama ya da eski defter kapatılarak kayıtların yeni bir deftere kaydedilmesi kararını defterdarların belirlediğini söyleyebiliriz.

Daha önceden de ifade edildiği üzere bir sefer esnasında tutulan iki sefer ruznamçe defterleri arasında hiçbir açıklama yapılmadan, defterlerin tutulma süresi içerisinde, boşluklar bırakılmış örnekler bulunmakta ve bu örnekler bize sefer ruznamçe defterlerindeki "yetki" meselesi hakkında fikir yürütmemizi sağlamaktadır. Mesela Revan seferinin defterleri olan KK 1936 nolu defter 17 Rebiyülahir 1044 ile 14 Muharrem 1045 (10 Ekim 1634-30 Haziran 1635) arasındaki kayıtları içermiştir⁷⁰. Bu defteri takiben tutulan defter ise 26 Rebiyülahir 1045 (9 Ekim 1635) tarihinde tutulmaya başlanmış, ancak 22 Cemaziyülevvel 1045 (3 Kasım 1635)'e kadar herhangi bir irâd kaydı bu sefer ruznamçesine kaydetmemiştir. Üstelik ordu hazinesinin bu tarihler arasında Diyarbakır'da olduğu defterin üzerinde düşülen notlardan anlaşılmaktadır⁷¹. Hatta 26 Rebiyülahir 1045 ile 22 Cemaziyülevvel 1045 (9 Ekim 1635-3 Kasım 1635) tarihleri arasın-

Bu tanımlamada ordu defterdarının genellikle şıkkı evvel defterdarından yani baş defterdarın seçildiği görülmektedir. Fakat XVI. yy sonu ve XVII. yy ilk yarısında incelenen sefer ruznamçelerinde bu genellemenin dışına çıkan iki örnek göze çarpmaktadır. Bunlar KK 1794 ve KK 1896 nolu defterlerdir.

70 KK 1936, s. 10.

71 D.BRZ 20690 s.30-31.

Gazi

da ordu hazinesi adına çeşitli irâdlar kabul edilmiş, ancak sefer ruznamçesine giriş kayıtları yapılmamıştı⁷². Bu durumun izahı yapılacak olursa -yani niçin bu kayıtların sefer ruznamçesine kayıt edilmediği açıklanacak olursa- defterler arasındaki tarih boşluğunun olduğu zamanda sadrazam ülke sınırları dışında -Revanın fethinin ardından Tebriz'e yapılan- ileri harekâta bulunuyordu. Ancak defterdar ve hazine güvenli bir bölgede bekliyordu⁷³. Bu arada gelen hazine ordu hazinesi adına kabul edilmiş ancak defterin tutulmasında yetkili iki görevli mevcut olmadığından sefer ruznamçesine kayıtları yapılmamıştı. Anlaşılabacağı üzere ordu hazinesinin kayıtlarını ihtiva eden bu defterler hem sadrazam hem defterdar olması koşuluyla, sadrazamın yetkisi dâhilinde ve defterdarın yürütmesiyle tutuluyordu. Büyük olasılıkla bu iki görevliden biri olmadığı durumlarda, sefer hazinesi irâd alımlarına devam etmekle birlikte ödeme yapmıyordu ve bu nedenden dolayı kayıtlar tutulmuyordu.

Sefer Ruznamçe Defterlerinin Kaynak Değeri Üzerine Tetkikler

Sefer ruznamçe defterlerinin kaynak değerinin belirlenmesi için yapılması gereken en önemli iş bu defterlerin merkezi hazineyle olan ilişkisini tespit etmektir. Öyle ki bu defterlerle ilgili olarak, sefer ruznamçelerinin (yahut bütçesinin) tutulduğu zaman diliminde ayrıca bir merkez bütçenin tutulup tutulmadığı tartışma konusudur. Bu hazine yahut bütçelerin tutulduğu zamanlarda merkezi hazineyi tam olarak karşıladığını söyleyebilmek için bu hazinelerin tutulduğu esnada merkezi hazineye aktarılan gelirlerin olup olmadığına (ve niteliğine) bakmak gerekmektedir. Bu kapsamda incelenen belgelerden sunulacak ilk örnek, Yanya sancağının Ramazan 1044 (Şubat 1635) tarihinde merkezi hazineye teslim edilen gelirdir. Nitekim ilgili tarihte IV. Murat'ın Revan seferi devam etmekte ve -daha önceden de belirtildiği üzere- bu esnada 17 Rebîyülahir 1044 ile 14 Muharrem 1045 (10 Ekim 1634-30 Haziran 1635) tarihleri arasında hali hazırda bir sefer ruznamçesi, yani sefer bütçesi bulunmaktaydı. Bir sefer hazinesinin bulunmasına rağmen Yanya sancağından toplanan 2.010.447 akçelik bedel-i nüzul, bedel-i ganem ve bedel-i mekkâre vergisi 7 Ramazan 1044 (24 Şubat 1635) tarihinde Asitane-i Saadet hazinesine yani merkez hazineye teslim edilmiş ve teslimin karşılığında bir temessük alınmıştı⁷⁴. Revan seferi esnasında Asitane-i Saadet hazinesine aktarılan tek örnek bu değildi. Mora⁷⁵, Kösendenil⁷⁶, sancaklarına ve bu sancaklara bağlı Balyadadra⁷⁷, Arkadya⁷⁸, Dime-

72 Nitekim Saruhan sancağına ait çeşitli gelirlerin 5, 10, 14 ve 15 Cemaziyülevvel 1045 (17, 22, 26 ve 27 Ekim 1635) tarihlerinde ordu hazinesine teslim edilip temessük alındığını görebiliyoruz. Bkz. D.BŞM 49/13; D.BŞM 49/16; D.BŞM 49/19; D.BŞM 49/23.

73 Polat, *a.g.t.*, s. 318.

74 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bâb-ı Defteri, Mevkufât Kalemî Dosya Tasnifi*, (Bundan sonra D.MKF), 12/18.

75 D.MKF 12/94; D.MKF 16/142

76 D.MKF 12/35.

77 D.MKF 14/28; D.MKF 15/210; D.MKF 16/140.

78 D.BŞM 48/52.

toka, Yenice-i Kızılcağaç⁷⁹, Eğriboz⁸⁰ gibi kazalarından bedel-i nüzul, bedel-i ganem ve bedel-i mekkâre vergileri toplanıp İstanbul'daki Asitane-i Saadet (merkezi) hazinesine aktarılmıştı. Arttırılabilecek bu örneklerden anlaşıldığı üzere herhangi bir sefer esnasında sefer hazinesine paralel merkezi hazine de tutulmaktaydı⁸¹. Ancak burada dikkat çeken husus, her ne kadar toplanan vergilerin savaş esnasında toplanan olağanüstü vergi ve türevleri olsa da, verginin toplandığı yerlerdir. Görüldüğü üzere merkezi hazineye aktarılan bu vergiler İstanbul'un batısında kalan vergi birimlerinden alınan, yani sefer bölgesine uzak olan yerlerden alınan vergilerdi. Burada akla gelen soru, ordu hazinesine paralel merkezi hazinenin oluşturulmasındaki temel nedeninin mesafeden mi kaynaklandığıdır. Lakin bu düşünceyi bozan örnekler de vardır. Nitekim Karesi ve Uşak mukataa gelirlerinin kullanımına dair kayda geçmiş belgeler bu düşünceye uymayan önemli örneklerdir. Bu belgelerden ilki 19 Rebiyülahir 1044 (12 Ekim 1634) tarihinde Karesi ve Uşak sancaklarının mukataa gelirlerinden 39.028 akçelik bir miktarının ordu hazinesine teslim edildiğine dair bir kayıttır⁸². H. 1044 (1634-5) yılında mukataa gelirlerinin ordu hazinesine teslim edildiğini gösteren bu temessük kaydından bir süre sonra, yine aynı yıl içerisinde Karesi ve Uşak mukataa gelirlerinden bir başka meblağ bu kez Asitane-i Saadet hazinesine gönderilmişti. Toplamda 27.000 akçelik bir miktar 5 Şevval 1044 (24 Mart 1635) tarihinde Hüseyin isimli bir görevli tarafından merkezi hazineye teslim edilmiş ve karşılığında bir temessük alınmıştı⁸³. Anlaşıldığı üzere yaklaşık 6 aylık bir fark ile aynı yıl içerisinde aynı bölgenin, aynı nitelikteki gelirlerinin birinin sefer hazinesine diğerinin merkezi hazineye gönderilmesi, gelirlerin toplanırken mesafe kavramının tek faktör olmadığı kanaatini oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu gelirlerin -savaş dönemi içerisinde farklı hazinelere gönderilmesinin nedeni hazinelerin ihtiyacı çerçevesinde irsaliyelerin yapıldığı fikrini doğurmaktadır. Nitekim aynı dönem içerisinde sefer coğrafyasına oldukça uzak bir bölge olan Bosna hazinesinden yapılan irsaliyeler bunun bir başka kanıtıdır. Revan seferinin olduğu dönemde H. 1043 (1633-4) ve H. 1044 (1634-5) tarihlerinde Bosna hazinesinden Asitane-i Saadet hazinesine birçok teslimât yapılmıştı. Bununla birlikte Asitane-i Saadet hazinesine yapılan bu irsaliyelere paralel 10 Cemaziyülevvel 1044 (1 Kasım 1634) tarihinde Ordu hazinesine de irsaliye gerçekleşmişti⁸⁴. Öyle ki bu irsaliye mesafe kavramına bakılmadan -daha

79 D.MKF 18/1.

80 D.MKF 17/2.

81 Bu konu üzerinde çalışan bazı araştırmacılar sefer ruznamçesinin merkezi hazinenin kullandığı tüm kaynakları toplaması ve sefer ruznamçesinin başındaki görevlinin baş muhasebenin en yetkili defteri olmasından dolayı bu hazinelerin tutulduğu dönemde merkezi hazine eş bir hazine/bütçe olduğunu düşünmüşlerdir. Mesela Rhoads Murphey merkezi bütçelerin yanında sefer bütçelerini de merkezi bütçe gibi değerlendirmiş ve farklı iki hazine tipindeki verileri tek bir hazineymiş gibi değerlendirmiştir. Bkz. Murphey, *a.g.t.* s. 231-232.

82 D.BŞM 49/6.

83 D.BŞM 49/7.

84 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Defteri, Baş Muhasebe Bosna Hazinesi Kalemi*, (Bundan sonra D.BŞM. BNH) 16768, s.7-8.

gazi

Akademik
Bakış

259

Cilt 8 Sayı 15
Kış 2014

yakında merkezi hazine mevcut iken- ordu hazinesine gerçekleştirilmişti. Tüm bu örneklerden anlaşıldığı üzere sefer ruznamçeleriyle birlikte Hazine-i Amire yani merkezi hazine bir arada tutulmuştu. Nitekim savaş esnasında toplanan bir gelir aynı zamanda ikiye bölünerek hem Hazine-i Amire'ye hem de ordu hazinesine aktarılmıştı. Bununla birlikte sefer hazinelerine büyük ölçüde sefer bölgesindeki gelirler aktarılırken ihtiyaca göre sefere uzak bölgelerden de irsaliyeler yapılmıştı.

Her ne kadar birbirine paralel ve aynı gelirlerden beslenseler de hazine bütçeleri ile sefer bütçelerini ayıran önemli ayrıntılardan biri gelir giderlerin kayıt edilmiş şeklidir. Hazine bütçelerinin gelir kısmı oluşturulurken her bir merkez maliye bürosunun aktardığı gelir miktarı ya da yapılan çeşitli irsaliyeler ayrı başlıklar halinde kaydedilmiştir. İlk dönem bütçelerde bu maliye bürolarının sayısı daha az XVII. yy ikinci yarısına ait bütçe örneklerinde daha fazla sayıda maliye bürosu görünmektedir⁸⁵. Sefer bütçelerinde ise toplanan gelirlerde büro şerhleri görülmemektedir. Sadece bütçenin giriş kısmında çeşitli hazinelerden yapılan irsaliyelerin nereden yapıldığı belirtilmiş, toplanmış olan vergi ve gelirlerin hangi bürolar aracılığıyla yapıldığı kayıtlarda gösterilmemiştir⁸⁶. Nitekim harcamalar aynı şekildedir. Buradaki benzerlik ilk dönem örneklerde harcamaların bürolar tarafından belirtilmemiş olmasıdır. Sefer bütçelerinde giderlerin yine bürolar tarafından yapılmadığı, bunun yerine nüzul emini, ganim emini ve sergi-i hümayûn emini gibi görevlilere yapılan teslimât aracılığıyla doğrudan ordu hazinesinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Ödemele- rin doğrudan ordu hazinesinden yapılmasındaki muhtemel amaç, bürokratik hantallığın kaldırılmasıdır.

Sefer ruznamçe defterlerinin kaynak değerini tartışan bazı araştırmacılar, bu kayıtların ordunun İstanbul'dan hareketinden sonra tutulması, seferin hazırlığı sırasındaki para tahsisleri ve harcamalarını göstermemesinden dolayı bir savaşın finansmanını gösterecek nitelikte olmadığı görüşündedirler⁸⁷. Ancak sefer ruznamçelerinin ordunun İstanbul'dan hareket tarihiyle tutulmaya başlanması ve dolayısıyla sefer hazırlıklarına ait gelir ve giderleri içermediği görüşü tüm sefer ruznamçeleri için geçerli bir durum değil dolayısıyla doğruyu tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Öyle ki Revan seferi esnasında tutulan sefer

85 Bkz Ahmet Tabakoğlu, "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Bütçeleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası (Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan)*, C.41, S.1-4, İstanbul 1985, s. 405-411; Barkan, "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", s.306-309.

86 Sefer hazinelerinin gelir kayıtlarında büro işlemlerinden öte gelirlerin cinsi ve miktarı belirtilmiştir. Ayrıca verilen temessüklerde de -aynı şekilde- gelirlerin bağlı bulunduğu bürolar yerine gelirlerin cinsi ve miktarından bahsedilmiştir. D.MKF 13/175; D.MKF 14/70; D.MKF 14/76.

87 Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, İstanbul 2007, s. 270; Finkel, *a.g.e.*, s. 297; Murphey, *a.g.t.*, s. 253; Ömer İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaş, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996, s. 118.

ruznamçeleri, Padişahın İstanbul'dan hareketinden yaklaşık 6 ay önce sadrazamın Diyarbakır'a sefer hazırlıkları için geçtikten kısa bir süre sonra tutulmaya başlanmıştı. Ayrıca Padişahla birlikte ordu İstanbul'a ulaştıktan sonra da, Sadrazamla birlikte koruma görevinde kalan ordunun masrafları mukabilinde kaydedilmeye devam edilmişti. Ayrıca sefer ruznamçeleri günlük gelir-giderleri ihtiva etmekle birlikte, ordu hazinesinin oluşturulması aşamasında Hazine-i Amire'den, Birûn Hazinesi'nden biri ya da ikisinden yüklü miktarda nakdin aktarılmasıyla oluşuyordu. Nitekim bu tutar bazı zamanlarda ordu hazinesinin %30'unu teşkil edebiliyordu. Bunun yanında ödemeler genellikle günü gününe yapılmasına karşın önceki tarihe ait ödemelerin yapıldığı da oluyordu. Öyle ki bu ödemeler bazen 6 ay öncesine ait olabiliyordu⁸⁸.

Sefer ruznamçelerinin savaş gelirlerini tam yansıtmadığını iddia edenlerin bir başka argümanı bu kaynakların savaş mühimmatı ya da savaş malzemelerinin temini sürecindeki harcamaları içermediğini fikridir⁸⁹. Fakat burada unutulmaması gereken önemli konular vardır. Bunlardan ilki Osmanlı Devletinde top, tüfek, barut gibi muhtelif savaş mühimmatının temininin uzun vadede bir üretim faaliyetiyle sağlanabildiği gerçeğidir. Bundan dolayı savaş mühimmatının üretimi ya da temini savaş olsun ya da olmasın oluşturulan üretim faaliyetiyle sürekli hale getirilmişti. Nitekim bu üretimin devamını sağlamak için ocaklık sistemi kurulmuş ve masrafları bu şekilde karşılanmıştı. Başka bir ifadeyle bu mühimmatın önceden ve devamlı bir şekilde üretimi planlandığı ve gerçekleştiği için sefer dönemlerinde masraf oluşturmaktan çıkmış, dolayısıyla sefer hazinesi kayıtlarına yansımamış ya da yansıtılmasına ihtiyaç kalmamıştı.

Sefer ruznamçe defterlerini kullanılırken birkaç özelliğe dikkat edilmelidir. Öncelikle bir sefere ait birden fazla sefer ruznamçesi kayıt edilmiş olabilir. Bu nedenden dolayı bir sefer ile ilgili yapılan araştırmada en dikkat edilmesi gereken hususların başında ilgili sefere ait ruznamçe ve bütçelerin tespiti gelmektedir. Öyle ki seferin başlamasından sonra tutulmaya başlayan bir defterin yanında, öncesine ait bir kayıt da olabilir. Bunun için seferin gelişimi iyi incelenmeli ve ihtimaller değerlendirilerek arşiv taramaları yapılmalıdır. Bir diğer önemli nokta bulunan sefer ruznamçesi ya da ruznamçelerinin niteliğidir. Daha önce ifade edildiği gibi, sefere ait malî kayıtları gösterir tek defter sefer ruznamçesi değildir. Bir seferle ilgili masrafları gösteren bir defter ya da seferle ilgili bir takım ödemeleri veya aktarılan nakdî gösterir defterler de mevcuttur. Buna ilaveten sefer ruznamçesi başlığı altında kaydedilmiş sadece irâd ya da masraf kayıtlarını ihtiva eden defterlere rastlamak olasıdır. Fakat bunlarda dikkat edilmesi gerek en önemli nokta ihtiva ettikleri tarihin seferle uyuşmasıdır. Bunun yanında her ne kadar bu defterlere rastlanabilse de, bunlar irâd-masrafı ve icmali içeren, büyük ihtimalle seferden sonra yapılan, asıl sefer ruznamçe-

⁸⁸ Polat, *a.g.t.*, s. 315-316.

⁸⁹ Finkel, *a.g.e.*, s. 297.

Gazi

sinin müsveddeleri olacaktır. Bundan dolayı seferle ilgili malî kayıtları kullanmadan önce dikkatle tetkik etmek lazım gelir.

Merkez ve sefer bütçelerinin farklılıklarının yanında -ifade edilen ortak teknik özellikleri dışında- bir takım benzer yönleri de bulunmaktadır. Öyle ki Barkan, Osmanlı merkez bütçelerini anlatırken bu bütçelerin yalnız padişah haslarının gelirlerini ve merkezi devlet idaresine ait bazı giderleri ihtiva eden hesaplar olarak belirtmiştir. Bu bütçelerde aynı yıla ait başta vakıf gelir ve giderleri, iç hazineye direk kaydedilen gelirler, özerk eyaletlerin vergi ve haraçları gibi birçok gelir bu bütçelere dâhil edilmemiştir. Bu nedenden dolayı modern bütçelerdeki gibi bir malî yıla ait Osmanlı gelir ve giderini ya da Osmanlı bütçesini tam tespit etmek pek mümkün değildir⁹⁰. Sefer ruznamçeleri de savaşın masraflarını gösterirken merkez bütçelere benzer sorunları barındırmaktadır. Savaşın gelir giderinin tutulduğu bu defterler de aynı nedenlerden dolayı tüm harcamalar ya da gelirler bu defterlere kayıt edilmemektedir. Mesela sefer sırasında Padişahın iç hazineden yaptığı bir takım harcamalar sefer bütçelerinde görülmemektedir. Ayrıca, genellikle sefer güzergâhındaki halktan aynî olarak toplanan sürsat ve nüzul gibi bedellerin nakdî karşılığı da bu hesaplara dâhil edilmemişti. Aslında tüm bu kayıtların sefer ruznamçesi içerisinde olmaması doğaldır ve bu durum sefer ruznamçelerinin Osmanlı seferlerinin finansal kaynak olarak değerini zedelememektedir. Nitekim bu defterler merkez hazinesinin sefere ayırdığı bütçeyi göstermesi bakımından önemli ve seferin merkez hazinesine getirdiği yükü gösterir. Merkez bütçeleri Osmanlı malî tarihine önemli veriler sunduğu gibi sefer bütçeleri de Osmanlı savaş ekonomisi adına eşsiz veriler sunmaktadır. Bu defterlerin sunduğu verileri savaşla ilgili tüm verileri içermediği gerekçesiyle değersiz göstermek yanlıştır. Barkan'ın ifadesiyle bu hesaplar ve defterlerde hazine bütçesinde eksik olan Osmanlı "harb gücünün idamesini" göstermesi bakımından önemlidir⁹¹.

Görüş

Sonuç

Sefer ruznamçeleri ve onlardan oluşturulan bütçe yahut icmaller, Osmanlı seferleri için önemli veriler barındıran kaynaklardır. Tutulduğu seferin gelir giderleri günü gününe göstermesinin yanında, defterlerin -genellikle- başındaki icmaller ile seferin bütçesini gösterir.

Ancak bu defterlerde seferin masraflarının Hazine-i Amire'ye, yani merkez hazinesine, yansımaları görülmekle birlikte, kesinlikle seferin muhteva ettiği yılın ya da yılların merkez bütçe girdi ve çıktılarını ihtiva etmez. Öyle ki sefer ruznamçeleri ya da hazineleri kaynaklarını/irâdalarını merkezi hazineden almakla birlikte, bu defterlerin tutulduğu zamanlarda İstanbul'da da bir Hazine-i Amire yani merkez hazine tutulmaktaydı. Şartlara göre ordu hazinesi

90 Barkan, "1079-1080 (1669-1670) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", s. 242-244.

91 Barkan, "1079-1080 (1669-1670) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", s. 242.

merkezi hazinenin gelirlerini doğrudan kabul etmekle birlikte, bir kısım gelirler İstanbul'daki merkezi hazinede toplanıyordu. Merkezi hazinedeki bu para ihtiyaca göre ordu hazinesine aktarılmakla birlikte, toplanan miktarın hepsinin ordu hazinesine gönderildiğini söylemek güçtür. Belki olağanüstü durum nedeniyle o yılki gelirlerin çok büyük bir kısmı gönderilmekle birlikte, aynı yıla ait bir hazine bütçesi bulunmadığı takdirde ne kadar meblağının ordu hazinesine aktarıldığını kesin bir şekilde ortaya koyulamamaktadır. Bu güne kadar incelenmiş hazine bütçelerinde ise, savaş olsun ya da olmasın en büyük gider askeri harcahar olmakla birlikte, değişmeyen saray masrafları, mutfak ve ahır giderleri gibi kalemler vardır. Savaşın olduğu dönemlerde de merkezi hazineden bu giderlere az ya da çok ödenek ayrılması gereklidir. Buna ilave olarak, seferin süresine bağlı olarak bu defterlerin tutulduğu sürecin 3 aydan 2 yıla kadar değişik zamanları içermesidir. Buradaki problem tam bir bütçe yılına karşılık gelecek defterin, seferlerin özelliğinden dolayı, tutulma ihtimalinin düşük olmasıdır. Özetle, gerek defterlerin merkezi hazinedeki tüm girdi ve çıktıları yansıtmaması gerekse bir bütçe yılına karşılık gelecek zaman diliminden uzak olması bu defterlerdeki verileri merkez hazine giderlerine tam karşılığı olmaksızın uzaktır. Dolayısıyla bu defterlerdeki verileri bir yıllık bütçeymiş gibi değerlendirmek yanlıştır.

Sefer finansmanı ile ilgili en derli toplu bilgiyi vermesine karşın bu defterler bu alanda tek bilgi kaynakları değildir. Nakdî miktarları içermemesine karşın Sürsat defterleri sefer finansmanı ile ilgili kullanılabilecek defterler arasındadır. Özellikle aynı alınan ve tabî ki maddî değeri olan mallar, sefer ruznamçelerinde yer almadığı düşünülürse bu kategoride değerlendirilecek farklı bilgi kaynakları arasındadır. Bunun yanında orduyu hümâyûnda tutulan ahkâm defterleri de önemli veriler içerir. Sefer ihtiyacı çerçevesinde yapılan bir takım iştiraların yanında ordu divanında bir takım malî sorunların çözümlenmesini göstermesi bakımından ilginçtir. Ayrıca eyalet bütçeleri de incelendiği takdirde sefer hazinesine yansımaya fakat sefer için yerinde yapılmış harcamalar görülecektir. Son olarak dosya usulü malî bürolara ait kayıtlar incelendiğinde sefer için yapılmış birçok harcamaları ya da gelirleri tespit etmek mümkündür. Fakat bu harcamalar ve gelirler merkez hazine bürolarında ki kayıtlar olduğundan sefer ruznamçesinde karşılıklarına büyük ihtimalle rastlanılabılır.

Bununla birlikte bu defterlerin -belirtilen nedenlerden dolayı- seferler ile ilgili tam verileri yansıtmadığı iddia edilir. Gerçekte de diğer ruznamçe ve benzeri hazine kayıtları gibi sefer ruznamçeleri -ve onlardan temel alınarak oluşturulan sefer bütçeleri- tutulduğu seferin tüm hesaplarını barındırmamaktadır. Bununla beraber klasik dönemde oluşturulan bütün bütçeler, ait olduğu birim yahut büronun tutulduğu zaman dilimi çerçevesinde kayıtlarını göstermesi bakımından önemlidir. Aynı durum sefer ruznamçeleri için de geçerlidir. Bir sefer ruznamçesinin ve bütçesinin/icmalinin seferin tüm finansal kayıtlarını

Gazi

ya da irâd ve masrafını göstermesi imkânsızdır. Ancak bu defterlerdeki gelir ve gider kayıtları, Hazine-i Amire'ye doğrudan aktarılan nakdî paradan oluşturulan kayıtlardır. Yani ilgili seferin muhteva ettiği yıl ya da yıllar içerisinde merkezi hazineye getirdiği yük/külfet bu defterlerde görülmektedir. Öyle ise şunu söyleyebiliriz ki, bir sefer ile ilgili tam tutulmuş bir sefer ruznamçesi -ve ruznamçenin bütçesi/icmali- o seferin merkezi hazineye getirdiği malî yükü göstermesi bakımından ve sefer finansmanı açısından Osmanlı Arşivinde bulunan en önemli kaynaklardan biridir.

Kaynaklar

1- Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bab-ı Defteri, Baş Muhâsebe Kalemi Dosya Tasnifi:

D.BŞM 48/52, D.BŞM 49/7, D.BŞM 49/6, D.BŞM 49/13, D.BŞM 49/16, D.BŞM 49/19, D.BŞM 49/23.

Bâb-ı Defteri, Mevkufat Kalemi Dosya Tasnifi:

D.MKF 12/18, D.MKF 12/35, D.MKF 12/94, D.MKF 13/175, MKF 14/28, D.MKF 14/70, D.MKF 14/76, D.MKF 15/210, D.MKF 16/140, D.MKF 16/142, D.MKF 17/2, D.MKF 18/1.

Bab-ı Defteri, Baş Muhâsebe Bosna Hazinesi Kalemi:

D.BŞM.BNH 16768

Bab-ı Defteri, Büyük Ruznamçe Kalemi:

D.BRZ. 20690.

Kamil Kepeci Tasnifi:

KK 1794, KK 1829, KK 1830, KK 1831, KK 1832, KK 1874, KK 1875, 1876, KK 1879, KK 1885, KK 1889, KK 1890, KK 1894, KK 1896, KK 1902, KK 1916, KK 1918, KK 1919, KK 1921, KK 1927, KK 1931, KK 1947, KK 1949, KK 1950.

Maliyeden Müdever Defterleri:

MAD 744, MAD 3458

Mühimme Defteri Zeyilleri:

MD.ZYL 9

2- Kitabî Kaynaklar ve Tetkik Eserler

AFYONCU Erhan, "Ruznamçe", *DİA*, C. 35, s.276-278.

BARCAN Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Dair Notlar", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, S. 1-4, İstanbul 1954, s. 193-224.

BARCAN Ömer Lütfi, "H. 933-934 (M. 1527-1528) malî yılma ait bir bütçe örneği", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, S. 1-4, İstanbul 1954, s. 251-329.

BARCAN Ömer Lütfi, "1079-1080 (1669-1670) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 17, S. 1-4, İstanbul 1955, s. 225-303.

Gör

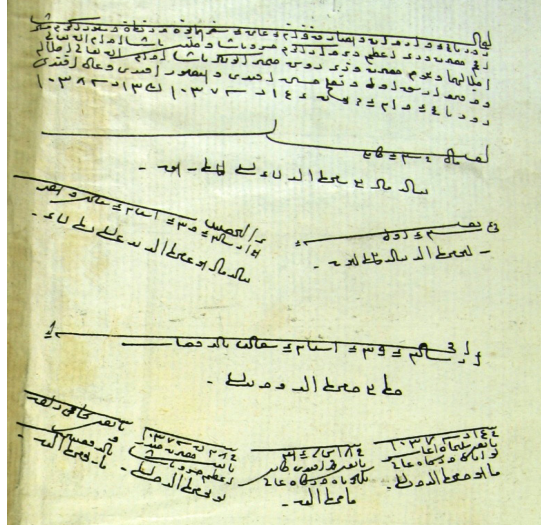
- BARKAN Ömer Lütfi, "H. 1070-1071 (M. 1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 17, S. 1-4, İstanbul 1955, s. 304-347.
- DANIŞMEND İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, C. 2-5, İstanbul 1972.
- ERTAŞ Mehmet Yaşar, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, İstanbul 2007.
- FINKEL Caroline, *Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Wien 1988.
- FINKEL Caroline, "The Otoman Campaign Account Books (Sefer Ruznamçesi) As A Guide To Military Activity, 1593-1606" *Comite International D'etudes Pre-Ottomanes Et Ottomanes, VI. Symposium Cambridge, 1-4 July 1984*, İstanbul-Paris-Leiden 1987, s.173-183.
- İPÇİOĞLU Mehmet, *Bir Osmanlı Bütçesi Örneği: 1622 Tarihli Ruznamçe Defteri (XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Kamu Ekonomisinin Tahlili Denemesi)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1996.
- İŞBİLİR Ömer, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996.
- MURPHEY Rhoads, *The Functioning Of The Ottoman Army Under Murad IV, 1623-1639/ 1032-1049*, Chicago 1979.
- ÖZTÜRK Said, "1042-1045/1632-1635 Yıllarına Ait Bosna Eyaleti Bütçesi" Osmanlı, C. III, Ankara 1999, s.154-168.
- ÖZVAR Erol, "Rum Eyaletine Ait H. 1043-44/M. 1634-35 Tarihli "Bütçe"nin Tahlili" Osmanlı, C. III, Ankara 1999, s.150-157.
- POLAT Süleyman, *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.
- SAHİLLİOĞLU Halil, "1524-1525 Osmanlı Bütçesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası (Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan)*, C 41, S. 1-4, İstanbul 1985, s.415-452.
- SAHİLLİOĞLU Halil, "Osmanlı İdâresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, C. IV, S. 7-8, Ankara 1967, ss. 1-33.
- SAHİLLİOĞLU Halil, "Ruznamçe", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri*, İstanbul 1988, s. 114-139.
- ŞİMŞİRGİL Ahmet, "Osmanlılar İdaresinde Uyvar'ın Hazine Defterleri ve Bir Bütçe Örneği", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul 1998, s. 325-355
- TABAKOĞLU Ahmet, "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Bütçeleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası (Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan)*, C.41, S.1-4, İstanbul 1985, s. 405-411

Gazi

Ekler:

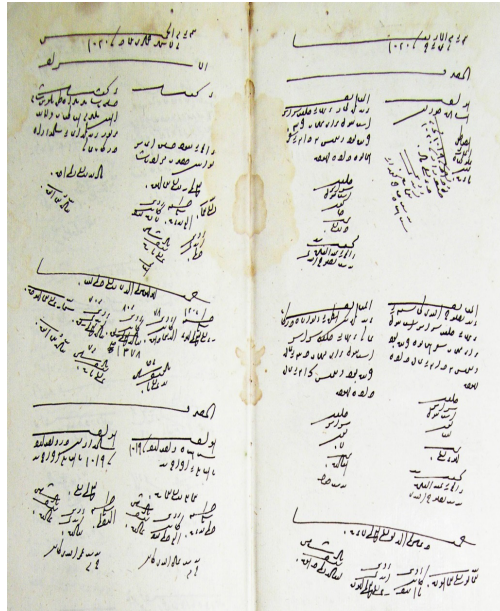
Ek: 1

Kaynak: KK 1921

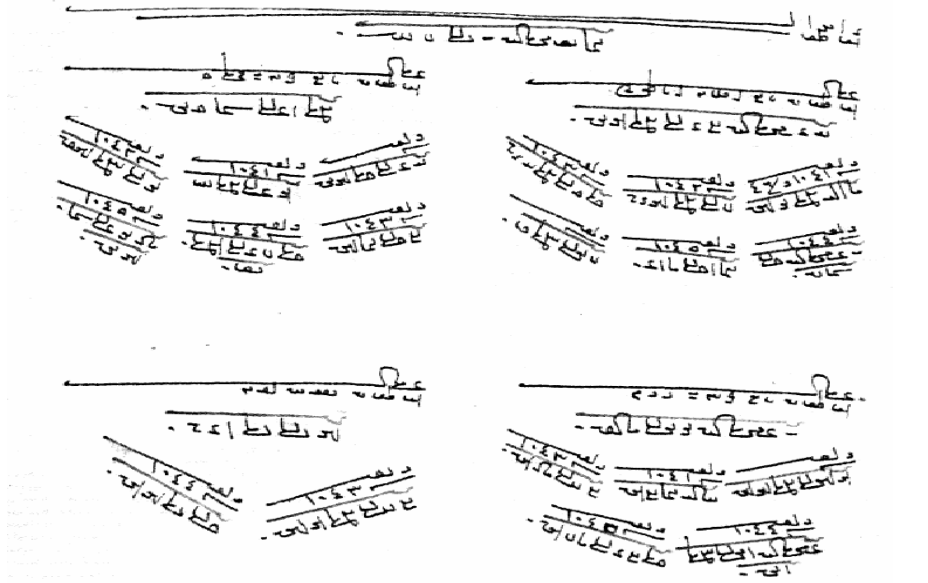
Ek: 2

Kaynak: KK 1794

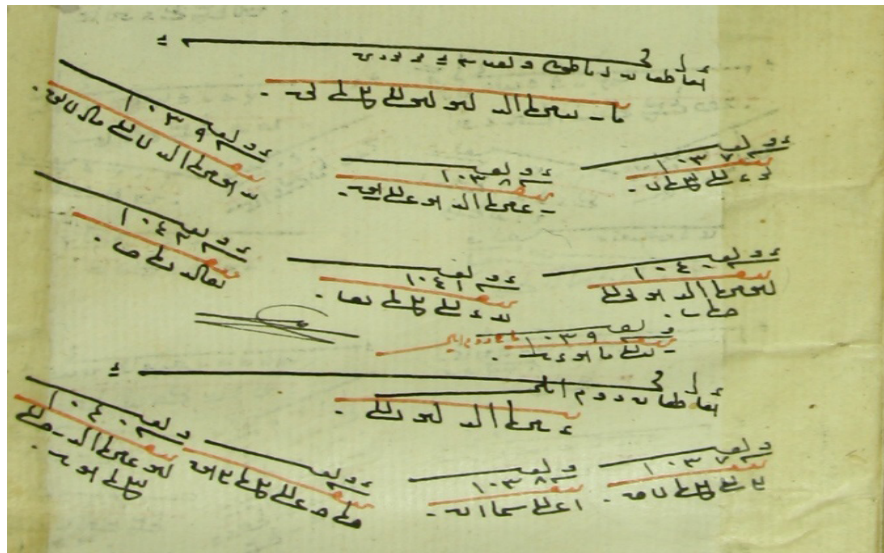

Görs

Ek: 3
Kaynak: KK 1936

Ek: 4
Kaynak: KK 1927

Gazi